

2023 SEÇİMLERİ AREFESİNDE PARTİLERİN VAATLERİNİN ANALİZİ:

DIŞ POLİTİKA, GIDA POLİTİKALARI, İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE
ENERJİ POLİTİKALARI, DENGE VE DENETLEME

**Fikret Adaman, Hayriye Ataş, Senem Aydın-Düzgit,
Alkım Bağ, Fuat Keyman, Ümit Şahin, Hakan Yavuzylmaz**

Giriş

Bu çalışmada, Mayıs 2023 Cumhurbaşkanı Seçimi ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimi öncesi parti ve ittifakların yayınladığı seçim beyannamelerini Dış Politika, Gıda Politikaları, İklim ve Yenilenebilir Enerji ve Denge ve Denetleme alanlarında sunulan vaatler özelinde inceliyoruz. Analizde, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ye girme ihtimali olduğunu düşündüğümüz ve Cumhurbaşkanı adayı çıkaran parti ve ittifakların seçim beyannamelerini irdeliyoruz.

Bunlar (YSK sıralamasına göre):

- Ata İttifakı'nda Adalet Partisi ve Zafer Partisi
- Cumhuriyet İttifakı'nda Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Yeniden Refah Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)
- Emek ve Özgürlük İttifakı'nda Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi (Yeşil Sol Parti) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP)
- Millet İttifakı'nda Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve İYİ Parti
- Memleket Partisi

Analizde, **Senem Aydın-Düzgüt** ve **Fuat Keyman**, seçim beyannamelerinde bahsedilen ve eksik kalan Dış Politika başlıklarına odaklanarak Dış Politika yapımında kurumsallaşma bağlamında AK Parti ve Millet İttifakı beyannamelerinde yer verilen vaatleri inceliyor. Sonrasında, AB-Türkiye ve Doğu Akdeniz, ABD ve NATO ile ilişkiler ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile ilişkilerde siyasi partilerin ve ittifakların yaklaşımlarını ele alıyor.

Gıda Politikaları başlığıyla **Fikret Adaman**, seçim öncesi partilerin ve ittifakların gıdaya dair pozisyonlarını gıda güvencesi, gıda güvenliği, dirençlilik, sürdürülebilirlik ve gıda egemenliği başlıkları altında inceliyor.

Alkım Bağ ve **Ümit Şahin**, İklim Değişikliği ve Enerji Politikaları başlığı altında siyasi parti ve ittifakların enerji ve iklim politikaları alanındaki görüş ve vaatlerini eksik kalan yönleriyle analiz ediyor.

Denge ve Denetleme başlığı altında **Hayriye Ataş** ve **Hakan Yavuzylmaz**, siyasi parti ve ittifakların 2023 seçim beyannamelerini, denge ve denetleme sisteminin temel bileşenleri olan yasama, yürütme, yargı, yerel yönetimler, sivil toplum, medya, siyasi partiler ve seçim sistemi üzerinden inceliyor.

DIŞ POLİTİKA

Senem Aydın-Düzgüt, Fuat Keyman

Partilerin Seçim Beyannamelerinde Ele Alınan Dış Politika Başlıkları

Seçim metinleri temel dış politika konuları üzerinden incelendiğinde, AK Parti'nin tüm partiler arasında dış politika alanına en fazla değinen siyasi parti olduğu görülüyor. AK Parti'nin seçim beyannamesinde Avrupa Birliği (AB), NATO, ABD ve Orta Doğu ile ilişkilerden yasadışı göçle mücadeleye, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs konusundan Latin Amerika ile ilişkilere, uluslararası terörizmden sınır ötesi askeri müdahalelere, uluslararası kalkınma politikalarından küresel savunma politikalarına, enerji güvenliğinden dijital diplomasiye, Rusya-Ukrayna savaşından Türkiye Cumhuriyetlerle ilişkilere, uluslararası örgütlerden Çin ve Pasifik politikalarına ve küresel iklim değişikliği ile mücadeleye uzanan çok geniş bir dış politika portfolyosu göze çarpıyor. Benzer bir kapsayıcılığın Millet İttifakı beyannamesinde de yer aldığını görüyoruz. Millet İttifakı seçim bildirgesi, Latin Amerika ile ilişkiler ve sınır ötesi askeri müdahaleler dışında yukarıda bahsi geçen diğer dış politika alanlarının hemen hemen hepsinde bir pozisyon metni ortaya koyuyor. İttifak içi partilerden İYİ Parti ve DEVA Partisi'nin de kendi seçim metinlerinde bu konulardan birçoğuna değindiğini görüyoruz. Memleket Partisi'nin de AB tam üyeliğinin hedeflenmesi, ABD ile ilişkiler, yasadışı göçle mücadele, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin çıkarlarının korunması, Latin Amerika ülkeleriyle ilişkiler, Çin ve Pasifik gibi konulara değindiğini görüyoruz.

Burada dikkat çeken bir husus olarak, bazı siyasi partilerin dış politika alanında çok az konuda ya da hiçbir alanda pozisyon belirlememiş olması göze çarpıyor. Örneğin MHP'nin dış politika alanında hiçbir yazılı söylemi bulunmuyor. Benzer biçimde Yeşil Sol Parti, Zafer Partisi, Vatan Partisi, Yeniden Refah ve TİP'in de beyannamelerinde çok kısıtlı dış politika konu alanlarına yer verildiğini görüyoruz. Yeşil Sol Parti, Türkiye'nin Doğu Akdeniz Politikası ve sınır ötesi operasyonları dışında herhangi bir dış politika alanına değinmiyor. TİP'in, Türkiye'nin NATO üyeliğine, sınır ötesi operasyonlara ve kü-

resel savunma pazarlarında Türkiye'nin varlığına karşıt pozisyonları dışında yazılı bir dış politika söylemi bulunmuyor. Zafer Partisi, AB karşıtlığı, yasadışı göçle mücadele ve Çin ve Pasifikle ilişkilerin ilerletilmesi dışında başka bir dış politika alanına değinmiyor. Benzer biçimde Vatan Partisi'nin AB ve NATO üyeliği ile ABD ile stratejik ortaklık karşıtlığı dışında bir dış politika söylemine rastlanmıyor. Yeniden Refah Partisi'nin ise AB karşıtlığı dışında bir dış politika söylemi göze çarpmıyor.

Bir diğer dikkat çeken husus da bazı dış politika alanlarının hiçbir seçim beyannamesinde yer almıyor olması. Örneğin Uygur Türklerinin durumuna, hiçbir siyasi partinin ya da ittifakın seçim metninde yer verilmediği görülüyor. Çin ile ilişkiler çok genel cümlelerle ele alınıyor. Yeşil Sol Parti'nin seçim beyannamesi dışında feminist dış politika mevhumuna hiçbir seçim metninde referans verilmiyor.

Bölgelere, uluslararası kuruluşlara ve spesifik ülkelere ek olarak AK Parti seçim beyannamesi ve Millet İttifakı mutabakat metninde dış politika başlığı altında kurumsallaşmaya da ayrı bir bölüm ayrılmış olduğunu görüyoruz. Önce kurumsallaşma bağlamında her iki metinde yer verilen vaatleri, bunu takiben de farklı dış politika alanlarında siyasi partilerin ve ittifakların tutumlarını ele alacağız.

Dış Politika Yapımında Kurumsallaşma

AK Parti seçim beyannamesinde kurumsallaşma başlığının çok detaylı bir şekilde ele alındığı görülüyor. Bu başlık altında Dışişleri Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Millî İstihbarat Teşkilâtı ve yurtdışında faaliyet gösteren diğer kamu kuruluşlarının kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi, savunma diplomasisinin önemli bir dış politika aracı haline getirilmesi, kalkınma iş birliğine yönelik mevcut altyapının kuvvetlendirilmesi, ulaştırma ve enerji diplomasisinin ön plana çıkartılması ve dijital diplomasi gibi pek çok konuya değiniliyor. Kurumsallaşma başlığı altında, TOKİ konutlarından Türkiye'de staj ayarlamaya, öğrencilere burs sağlamaktan gümrük işlemlerine kadar yurtdışı seçmenlere de geniş vaatler verildiği görülüyor. Millet İttifakı'nın mutabakat metninde de kurumsallaşmaya yer verildiğini görüyoruz. Ancak bu metin-

de, AK Parti seçim beyannamesinden farklı olarak, başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere, dış politika yapımında rol oynayan kurumlara, dış politika karar alma süreçlerinde kaybetmiş oldukları rolün ve görevin tekrar tesis edileceğinin vurgusu öne çıkıyor. Millet İttifakı, başta Bakanlık ve Bakan olmak üzere kurumların kapasitesinin iyileştirme ve denetim temeline güçlendirilmesine vurgu yapıyor. Bu noktada Cumhurbaşkanlığı'ndan dış politika aktörleri ve yapımı konusunda ciddi bir farklılaşma gösteriyor. Kurum temeline dış politika yapımı ve uygulaması ön plana çıkıyor. Dahası, Millet İttifakı, dış politika ve ekonomi gibi önemli alanlarda bakanlıklar arası işbirliği vurgusu da yapıyor.

Partilerin Ana Dış Politika Alanlarındaki Pozisyonları

AB-Türkiye İlişkileri ve Doğu Akdeniz

Gerek AK Parti'nin gerek Millet İttifakı'nın seçim beyannamelerinde Türkiye'nin AB üyeliğinin hedeflendiği ifadesi yer alıyor. AK Parti'nin seçim beyannamesinde Gümrük Birliği'nin güncellenmesinin sağlanacağı da belirtiliyor. Doğu Akdeniz'de ise Türkiye'nin ulusal çıkarlarının korunmasının yanı sıra Yunanistan ile ikili diplomasiye de vurgu yapılıyor. Kıbrıs sorunu kapsamında KKTC'nin tanınmasının ana hedef olduğuna dikkat çekiliyor. Millet İttifakı'nın mutabakat metninde ise AB tam üyeliği hedefi ve Gümrük Birliği'nin modernizasyonunun yanı sıra Türkiye vatandaşları için AB ülkelerine vize serbestisinin sağlanması, Türkiye'nin Yeşil Mutabakata uyumu, mülteci anlaşmasının gözden geçirilmesi, tek dijital pazara ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarına uyumun da altı çiziliyor. Millet İttifakı metni, Doğu Akdeniz kaynaklı ihtilaflarda çoklu müzakerelerin önemine de vurgu yapıyor. Kıbrıs konusunda ise Kıbrıslı Türklerin kazanılmış haklarını korumakla birlikte iki toplumun egemen siyasi eşitliğini sağlama hedefini ortaya koyuyor. AB, NATO ile ilişkilerin kural-temelli çok taraflılık çerçevesinde düzeltilmesi ve canlandırılması hedefleniyor. İYİ Parti'nin seçim beyannamesinin ve DEVA Partisi'nin Dış Politika Eylem Planı'nın bu alanlarda ittifak mutabakatından önemli ölçüde farklılık göstermediğini de söyleyebiliriz. Özetle, Millet İttifakı'nın

ve bileşenlerinin seçim metinlerinin, AK Parti'nin seçim bildirgesine kıyasla AB ile ilişkiler konu başlığı altında daha geniş ve yapıcı bir perspektif sunduğu, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz konulu ihtilaflarda ise daha kuvvetli bir müzakere vurgusu yaptığı söylenebilir. Diğer siyasi partilere bakıldığında ise Memleket Partisi'nin AB tam üyeliği hedefini benimsediğini ve Gümrük Birliği'nin modernizasyonunu desteklediğini, ancak bu hususlar dışında AB ile ikili ilişkilere konu olan politikalar hakkında net bir pozisyon ortaya koymadığını görüyoruz. Kıbrıs konusunda ise Memleket Partisi parti programı net bir biçimde iki devletli çözümü savunduklarını ifade ediyor. Zafer Partisi, Yeniden Refah Partisi ve Vatan Partisi'nin ise net AB üyeliği karşıtı bir tutum benimsediğini söyleyebiliriz. TİP ve Yeşil Sol Parti'nin ise bu konuya hiç değinmediğini görüyoruz.

ABD ve NATO ile İlişkiler

AK Parti'nin seçim beyannamesinde Türkiye'nin NATO üyeliğinin ve Avrupa güvenlik mimarisindeki öneminin altı çizilerek, ABD ile kurulmuş olan 'stratejik mekanizmanın' da güçlendirilmesine dikkat çekiliyor. Ancak bu stratejik mekanizmanın ne olduğu ve neleri içerdiğine dair ifadeler bulunmuyor. Metnin, Rusya-Ukrayna savaşına ilişkin net bir tutum belirten ifadelerden de kaçındığı görülüyor. Millet İttifakı mutabakat metninde ise NATO üyeliğinin Türkiye'nin ulusal güvenliği için önemine dikkat çekilerek, ABD ile 'eşitler arası bir anlayışla' kurumsal temellere yaslanan bir müttefiklik ilişkisinin gerekliliği vurgulanıyor. Rusya-Ukrayna savaşına dair net bir pozisyon Millet İttifakı metninde de yer almıyor. Bu konularda AK Parti ve Millet İttifakı metinleri arasındaki önemli bir fark F-35 projesi bağlamında ortaya çıkıyor. Millet İttifakı mutabakat metni açık bir şekilde Türkiye'nin F-35 projesine dönmesi için gerekli girişimlerin yapılacağını taahhüt ediyor. Millet İttifakı bileşenlerinin kendi metinleri mutabakat metninden farklılaşmamakla birlikte DEVA'nın ve İYİ Parti'nin Rusya ile ilişkilerde denge mevhumuna yaptığı vurgu ve DEVA'nın mutabakat metninden farklı olarak yaptırımları boşa çıkartabilecek adımlardan kaçınılacağını ifade etmesi dikkat çekiyor. Özetle, Rusya-Ukrayna savaşında iki siyasi ittifak hattında da Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne ilişkin herhangi bir taahhüdün yer almadığı görülüyor.

Memleket Partisi programı ABD ile ilişkilerin müteakabiliyet esaslı çerçevesinde düzelmesi gerektiğinin altını çizerken, Zafer Partisi ve Vatan Partisi'nin kuvvetli bir Amerikan karşıtı söyleme başvurduğu görülüyor. Vatan Partisi ve TİP, Türkiye'nin NATO'dan çıkmasını savunan iki parti olarak öne çıkıyorlar. Vatan Partisi NATO üyeliğinin Şanghay İşbirliği Teşkilatı üyeliğiyle ikame edileceğini savunurken TİP herhangi bir alternatif vizyon öne sürmüyor.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile İlişkiler

AK Parti'nin seçim beyannamesinde Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile ilişkilere kapsamlı olarak yer verildiği görülüyor. Orta Doğu'da yaşanan normalleşme sürecinin devam ettirileceği belirtilirken, terörle mücadelenin önemi ülkeler özelinde de vurgulanıyor. Suriye ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına, İran'la iş birliğinin devamına, Libya'yla stratejik iş birliğinin derinleştirilmesine, Körfez ülkeleriyle iş birliklerinin ilerletilerek stratejik iş birliği kademesine çıkartılmasına, bölgedeki insani yardımların devamına vurgu yapılıyor. Burada dikkate değer noktalardan biri olarak, Suriyeli sığınmacıların uluslararası hukuka uygun olacak şekilde evlerine geri gönderileceği taahhüdü ortaya çıkıyor.

Millet İttifakı mutabakat metninde ise Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile ilişkiler ağırlıklı olarak sığınmacılar konusu üzerinden ele alınıp, AB ile yapılmış olan mülteci anlaşmasının tekrar düzenlenmesine ek olarak düzensiz göç veren ülkelerle geri kabul anlaşmalarının imzalanacağı ifade ediliyor. Sığınmacıların geri gönderilmesi hususunda, AK Parti beyannamesinden farklı olarak, diğer ülkelerle külfet ve sorumluluk paylaşımına dikkat çekiliyor. Mülteci anlaşmasının tekrar müzakereye açılması taahhüdüyle birlikte düşünüldüğünde, söz konusu ülkelerin öncelikli olarak AB üye ülkelerini kapsadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Millet İttifakı mutabakat metni Suriye özelinde ise ülkenin toprak bütünlüğünün korunması ve mültecilerin geri dönüşüne yönelik olarak 2254 sayılı karar başta olmak üzere BM siyasi çözüm çabalarının destekleneceği, bu konuda ikili ve çok taraflı bir diplomasi hareketi başlatılacağı sözünü veriyor. Burada AK Parti'den farklı olarak dikkat çeken bir nokta, Millet İttifakı mutabakat metninde "Şam yönetimiyle

yoğun bir temas ve diyalog çabası” başlatılacağı-
nın açık bir biçimde ifade ediliyor olması ve Türk iş
insanlarının Suriye’nin yeniden imarında aktif ola-
rak yer alacağına vurgulaması. İYİ Parti’nin kendi
seçim beyannamesinde Suriyeli sığınmacılara ek
olarak Afganistan’dan gelen sığınmacılara da ayrı-
ca değinildiği ve mutabakata kıyasla sığınmacılara
yönelik daha keskin bir dilin kullanıldığı görülüyor.
İYİ Parti beyannamesi Suriye ile iyi komşuluk iliş-
kilerinin geliştirilmesinin yanı sıra Mısır’la ilişkilerin
normalleştirilmesi gerektiğinin de altını çiziyor.

Memleket Partisi 5 milyon, Zafer Partisi ise 13
milyon sığınmacının gönderileceği taahhüdünü
veriyor, ancak bunu hangi politikalar aracılığıyla
yapacaklarına ilişkin herhangi bir bilgiye yer ver-
miyorlar. Yeşil Sol Parti ise tüm diğer partilerden
farklı olarak sığınmacılar konusuna ağırlıklı olarak
insan hakları perspektifinden yaklaşıyor ve Cen-
nevre Sözleşmesi’ndeki coğrafi şerh nedeniyle il-
tica hakkının engellenmesine son vereceğini iddia
eden tek siyasi parti olarak da dikkat çekiyor. Yeşil
Sol Parti, seçim beyannamesinde sadece bu böl-
geye değiniyor ve Türkiye’nin Orta Doğu ve Kuzey
Afrika’daki askeri operasyonlarının sona ereceğini
vadeden tek parti olarak da öne çıkıyor.

GIDA POLİTİKALARI¹

Fikret Adaman

Tarım gıda sistemi, artan gelir eşitsizlikleri ve başta
iklim krizi olmak üzere derinleşen ekolojik sorunlar
nedeniyle dünyada olduğu gibi ülkemizde de gide-
rek artan bir önem kazanmakta. Ülkemizde şubat
ayında yaşanan yıkıcı deprem, başta tarımsal üre-
timde düşüşe neden olarak, gıda arzına ilave bir
yük getirmiş ve son yıllarda zaten ortalamanın ol-
dukça üstünde seyreden fiyat artışlarının daha da
tırmanmasına sebep olmuştur. Bu durum, en başta
yoksul kesimler olmak üzere, geniş katmanların gı-
daya erişimini oldukça olumsuz etkilemektedir.

Gıda sistemi; tarımsal üretimden başlayarak ürün-
lerin işlenmesi, dağıtımı, tüketilmesi ve atıklarının
bertarafına kadar uzanan bir süreci kapsamakta-
dır ve bu farklı basamakların kendi içerisinde ve
birbirleriyle olan ilişkileri açısından karmaşık bir
süreçler bütünü olduğu söylenebilir. Dolayısıyla,
gıda sistemleri değerlendirilirken, üretim, işleme,
dağıtım ve tüketim dahil olmak üzere tüm etkin-
liklerin sosyal, ekonomik, politik etkileri ve ekolojik
ayak izleri kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır. Gı-
danın tedarik zincirini takip etmek için, bir yandan
bitkisel, sucul ve hayvansal üretimi, ormancılığı ve
sulama-ilaçlama-gübrelemeyi; diğer yandan da
ürünlerin işleme süreçlerini, tarıma destek sana-
yiini ve gıda ürünlerinin kalitesini/niteliğini izlemek
gereklidir. Gıdanın tüketimine bakıldığında ise, tü-
ketilen gıdaların türleri, yeterli kaloride ve zengin-
likte gıdaya kimlerin erişebildiği ve bireylerin bilgi
düzeylerinin yanı sıra kültürel yapıları gibi faktörler
de önemlidir.

Neoliberal politikalar ile birlikte başta tarım kesimi
olmak üzere gıda sektöründeki üretim bilgisi-
nin ve emeğin metalaşması, piyasalaşma ve en-
düstriyelleşmesi süreçleri -tüm dünyada olduğu
gibi Türkiye’de de- hızlandı. Bu süreç, son kerte-
de, sağlıklı ve besleyici gıdaya erişimde eşitsizlikler;
geleneksel köylülüğün tahribatı, ormanlık ve tarım
alanlarındaki kayıplar; küçük üreticinin ve mevsim-
lik olarak çalışanların geçim ve yaşam koşulların-
daki olumsuzluklar; gıda sistemi kaynaklı ekolojik
sorunlar olarak bize geri dönmekte. Diğer yandan,
derinleşen ekolojik sorunlar başta tarım olmak
üzere, gıda sistemini doğrudan ve giderek artan
bir hızla etkilemekte.

Arzulanan gıda sisteminde ise, gıda güvenliği kapsamında, tüm bireylerin yeterli ve besleyici gıdaya fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak erişiminin sağlanması, yani gıdaya ulaşımın hak temelli tasarlanması; gıda güvenliği adına ise gıdadan kaynaklanan sağlık sorunlarına neden olabilecek çeşitli risk unsurlarından arınmış olması gerekmektedir. Var olan sistemsel sorunların çözümüne yönelik geliştirilen bu sistemin sürdürülebilirliğini ve dirençliliğini sağlamak adına ise bir yandan ekolojik yapının uzun dönemde kendini yeniden üretebilmesi, diğer yandan da ekonomik, ekolojik, politik vb. bir şok karşısında gıda sisteminin güvenli ve besleyici gıdaya erişimde aksamlar yaratmaması önemlidir. Bunların yanında ve ötesinde, tarım-gıda sistemi içerisindeki emekçilerin bölüşümden hakkaniyetli bir karşılık almaları sağlanmalıdır. Tüm bu hedeflerin gerçekleştirilmesi tarım-gıda sisteminde güç asimetriklerinin ortadan kaldırılmasına ve bununla ilintili olarak karar alma süreçlerinin olabildiğince güç asimetriklerinden arınmış bir şekilde paydaşların aktif olarak katılımıyla şekillenmesine bağlıdır.

Bu analiz yukarıdaki çerçeveye binaen, seçim öncesi partilerin ve ittifakların gıdaya dair pozisyonlarını aşağıda sıralanan beş özellik üzerinden haritalandıracaktır:

- 1 | Güvence: Tüm bireylerin aktif ve sağlıklı bir yaşam için beslenme ihtiyaçlarını karşılaması, yani yeterli ve besleyici gıdaya fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak erişiminin bulunması;
- 2 | Güvenlik: Gıdanın üretim, işleme, dağıtım, hazırlanma ve tüketimi sürecinde gıda kaynaklı hastalıklara neden olan fiziksel, biyolojik, kimyasal vb. nitelikteki risk unsurlarından arınması;
- 3 | Dirençlilik: Ekonomik, politik, ekolojik vb. bir şok ya da mevsimsel dalgalanmalar nedeniyle gıda güvenliğinin hasar almaması;
- 4 | Sürdürülebilirlik: Bugünkü ve gelecekteki kuşakların gıda ihtiyacının karşılanabileceği varsayımı altında, ekolojik yapının uzun dönemde kendini yeniden üretebilmesi;
- 5 | Egemenlik: Paydaşların sürdürülebilir yöntemlerle üretilen ve aynı zamanda sağlıklı ve kültürel olarak uygun gıdalara ulaşabilmek için gıda politikalarını belirleyebilmesi.

Gıda Güvenliği

AK Parti temel olarak gıda arzının artışı üzerinden gıda güvenliğini yakalamayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, Parti, deprem bölgelerine de vurgu yapan kırsal kalkınma (“akıllı köy” ve “ulusal kırsal ağ”), tarımsal üretimde uzmanlaşma, sadeleştirilmiş ancak kalite ve verimlilik odaklı tarımsal teşvikler, verim odaklı teknoloji kullanımı, stratejik alan kullanımı, yerli tohum üretimi, şeker, tütün ve maya üretiminde artış için özel planlar, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık ve balıkçılıkta üretimin geliştirilmesi gibi konuları öne çıkarmıştır. Öne çıkan başlıklar üzerinden üretim artışını tesis etmeyi hedeflerken, tarım arazisi ve orman varlıklarını koruyacağını ve su kullanımının optimize edeceğini vadetmektedir. Aynı zamanda, AK Parti araçların devre dışı bırakılması ve gıda bankacılığı uygulamalarıyla yoksulların gıdaya erişimini desteklemeyi hedeflemektedir.

MHP tarımı destekleyerek, tarımsal alanları koruyarak ve gerektiğinde teknolojiyi devreye sokarak, yüksek bir üretim yapısına geçmeyi hedeflemektedir. “Tarım kentleri” kavramı üzerinden sanayi ve tarım entegrasyonundan bahsetmektedir. Sosyal koruma programları ile de “yardıma muhtaç, yoksul ve kimsesiz vatandaşları aç ve açıkta bırakmamak” şiarını benimsemiştir.

Yeniden Refah Partisi çeşitli destek mekanizmaları, üretici birliklerinin güçlendirilmesi ve üretim desteklerinin sağlanması gibi politikaları devreye alarak tarım ve hayvancılığın geliştirilmesine vurgu yapmaktadır. Maddi zorluk yaşayan, bakıma muhtaç ve kimsesiz kadınlar için barınma, gıda ve sağlık hizmetlerinin ücretsiz olduğu “sıcak yuva” merkezlerini kuracağını ve bu kişilere gıdaya erişim desteği sağlanacağını vadetmektedir.

Cumhuriyet İttifakı gıda güvenliği konusunda gıda arzının artırılmasına odaklanmaktadır. Ancak, yoksul kesimlerin gıdaya erişimde kısmi desteklerin nasıl kurulacağına dair ayrıntıları tartışılmamış bir bakış bulunmaktadır. Gıda hakkı üzerine temelleri olan bir tartışma yürütülmemiş olması dikkate alınmalıdır.

CHP bir yandan tarımdaki arz artışına yönelik politikaları önerirken (tarımsal destekler, teknoparklar aracılığıyla teknolojik katkı—örneğin “ileri seracı-

lık”—, tarım alanlarının korunması ve ıslahı, tarım işletmelerinin modernizasyonu gibi), bir yandan da sağlıklı gıdaya erişim hakkını savunmaktadır (“Yoksul aileler için hamile, lohusa, bebek ve çocuklara gıda yardımı”).

İYİ Parti üretimde planlamaya geçerek, destek mekanizmalarını devreye sokarak, mera ve tarım arazisini koruyarak ve teknolojiyi kullanarak arz artışını hedeflemektedir. Ayrıca, ihtiyaçlarını temin etmekte güçlük çeken veya imkân bulamayan ailelere insani koşullarda sağlık ve beslenme desteği yapılmasını planlamaktadır.

DEVA arzın arttırılmasına yönelik olarak, destek mekanizmalarını devreye sokmayı, kapsamlı bir veri tabanı ile entegre planlamayı gerçekleştirmeyi, teknolojik gelişmelerden yararlanmayı ve sektördeki aktörlerin beşeri sermayelerini yükseltmeyi hedeflemektedir.

Millet İttifakı “topraktan sofraya” sloganıyla gıda güvencesini temin etmeyi amaçlayarak arzın arttırılmasına yönelik hedefler koyarken (tarımsal desteklerin verilmesi, şehir tarımı ve topraksız dikey tarımının teşvik edilmesi, toprak ve mera kullanımı ve orman varlıklarının korunmasına yönelik tedbirlerin alınması gibi), gıdaya erişimi hak temelli bir bakışla değerlendirmektedir (yoksul ailelerin bebeklerine bir yıl boyunca gıda desteği sunmak, engelli ve yaşlı kesimin beslenme sorunlarına eğilmek, okullarda ücretsiz yemek ve okul sütü programları başlatmak gibi).

Yeşil Sol Parti tarım arazilerinden optimal şekilde faydalanırken, doğayla uyumlu ve onarıcı yöntemleri kullanarak, her bölgenin şartlarına uygun destek sunarak gıda arzını yükseltmeyi hedeflemektedir. Diğer taraftan kadınların, çocukların, emekli ve yaşlı bireylerin beslenme ihtiyacının karşılanmasını da bir hak olarak görmektedir.

Emek ve Özgürlük İttifakı gıda arzını deprem bölgelerine vurgu yaparak depremzedelerin beslenme ihtiyacını sağlıklı bir şekilde karşılanmanın ve “insanca yaşam koşulları” sağlamanın üzerinde durmaktadır.

Adalet Partisi gıda arzının yükseltilmesine yönelik desteklere vurgu yaparken, azalan kırsal nüfusun arttırılması için kira yerleşecek emeklilere para teşviki planlamaktadır.

Zafer Partisi gıda arzının arttırılması amacıyla destek mekanizmaları planlamakta (özellikle küçük/orta boy çiftçiye), ancak bunun etkili bir şekilde yapılabilmesi için kapsamlı bir veri tabanına ihtiyaç olduğunun altını çizmektedir.

Memleket Partisi gerektiğinde dijital yapıları devreye sokarak gıda arzının arttırılmasına yönelik destekler sunmayı hedeflemektedir.

Gıda Güvenliği

AK Parti tarım ürünlerinde etkin denetimi getireceğini vadederken, organik ve iyi tarıma vurgu yapmaktadır. Ayrıca sağlık dostu işletme sertifikası sistemine, etiket ve ambalajların bilgilendiriciliği ve tüketici odaklı denetimler gibi konulara dikkat çekmektedir.

MHP hububat, tütün, et, şeker ve süt piyasalarında “akredite laboratuvarlar” kullanılarak etkin denetim yapılmasının önemini vurgularken, gıda güvenliğini “çağdaş normlara” ulaştırmayı hedeflemektedir.

Yeniden Refah Partisi “sağlığa zararlı gıdalar ve alışkanlıklarla” mücadele sözü vermekte; gıda ambalajları üzerine içerik ve menşei bilgilerinin daha anlaşılabilir bir şekilde konulmasını sağlayacağını belirtmektedir. Kimi uygulamalarda ayrıntıya girecek örneklemiştir (örneğin, “Hamburger, hazır köfte, et suyu tabletleri ve benzeri birçok üründe kullanılan monosodyum glutamat veya E621 olarak adlandırılan ‘Çin Tuzu’nun mümkün olan ölçüde en aza indirilmesi”).

Cumhur İttifakı gıda güvenliği konusunda temelde etkin denetime referans vermiş ancak bu etkin denetimin ne şekilde icra edileceği ayrıntılandırılmamıştır.

CHP gıda güvenliğine yönelik ayrıntılı bir reçete sunmaktadır: Ziraî mücadele ilacı ve hormon gibi girdilerin yakın takibi; et ürünlerinde kaçak uygulamalara son vererek denetimin tesisini sağlamak; Hal Yasası’ndaki düzenlemelerle sistemin kayıt altına alınarak denetimlerin kapsamlı bir şekilde yapılması.

İYİ Parti gıda güvenliğini temin edecek denetim ve kontrol mekanizmalarının daha etkin hale ge-

tirilmesini hedeflemek; İYİ tarım uygulamalarına hız vermeyi amaçlamakta; tüm gümrüklere ve sınır kapılarına tarıma yönelik laboratuvar vb. sistemler kurarak ürünlerin kalite ve sağlık kontrollerinin yapılmasını planlamakta; beslenme problemleri, potansiyel gıda kaynaklarımız ve ülkenin yemek kültürü baz alınarak bir “Türk Diyet Yönergesi” hazırlanması yoluyla bir doğru beslenme haritası kurgulamaktadır.

DEVA tüketicilerin hak ettikleri nitelikte sağlıklı ve kaliteli ürünlere sahip olabilmeleri için üretimden dağıtıma ve nihai tüketiciye kadar her aşamanın etkin bir şekilde denetlenmesini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, piyasa gözetim ve denetim faaliyetlerinde kalite ve standart ölçülerinin doğru belirlenmesini, denetim uzmanları ve araçlarının etkinleştirmesini ve mahalli idarelerin de bu alandaki yetkilerinin artırılmasını ve tüketici hakları konusunda çalışan sivil toplum örgütleri ile sıkı bir işbirliğine gidilmesini hedeflemektedir.

Millet İttifakı gıda güvenliğine dair denetimleri etkinleştirmeyi (örneğin pestisit kullanımının sıkı bir denetime alınacağına vurgu yapılmaktadır), bu konuda doğru ve güncel bilgileri toplumla paylaşmayı hedeflemektedir. Ayrıca, ziraat mühendisi, veteriner hekim, ziraat teknikeri gibi en az bir teknik personeli üretim desenine göre bir köyden sorumlu tutmayı amaçlamaktadır. Beslenme konusunda eğitimi arttırmayı ve başta obezite olmak üzere beslenme bozuklukları ve sağlıksız gıda tüketimi konusunda okur yazarlığı arttırmayı planlamaktadır.

Yeşil Sol Parti aşırı tüketimi özendiren “kâr odaklı üretim” biçimini eleştirmektedir. Sağlıklı bir toplumun ortaya çıkmasının ancak sağlıklı gıdanın sağlanmasıyla yapılabileceğini vurgulamaktadır. Genetiği değiştirilmiş, kimyasal zehirlerin kullanıldığı ürünler yerine ekolojik tarıma özendirerek insanların gıda ile organik bağına sadece ekonomik açıdan değil etik ve ekolojik açıdan da sağlamayı amaçlamaktadır.

Zafer ve Adalet Partileri denetimlerin etkinleştirilmesi sayesinde gıda güvenliğinin temin edilebileceğini ifade etmektedirler. Zafer Partisi'nin daha önce bahsedilmiş olan veri tabanı uygulamasının denetimde önemli bir rol oynayacağı vurgulanmaktadır.

Memleket Partisi organik tarımın desteklenmesiyle gıda güvencesini arttırmayı düşünürken, etkin bir denetimin gerekliliğine de vurgu yapmaktadır.

Dirençlilik

AK Parti dirençlilik konusunda ayrıntıya girmeden “risklere karşı dayanıklı bir tarımsal üretim yapısını” esas aldığını ifade ederken bu üretim yapısının nasıl kurulacağına dair sınırlı bir bilgi sunmaktadır. Afet odaklı (deprem, sel ve taşkın gibi) düzenlemeler yapılacağı ve tarım arazilerinin konumlandırılmasında afet ihtimallerinin değerlendirileceği belirtilmektedir. Dirençlilik hakkındaki vaatler değerlendirildiğine Cumhurbaşkanlığı'nın sınırlı vaatler sunduğu gözlemlenmektedir.

CHP iklim değişiklikleri ve erozyonu dikkate alarak çiftçinin doğaya teslim olmasına son vererek, çiftçiyi destekleyeceğini vurgulamaktadır.

İYİ Parti modern teknoloji vasıtasıyla dönüm başına sağlanan verimi takibe almayı ve olası bir doğal afet sonrası zarar gören çiftçilerin gelirlerinde olabilecek azalmaların fark primi olarak telafi edileceğini hedefleri arasına almıştır. Ayrıca, ekolojik dengenin bozulmasından kaynaklanan iklim değişimi kapsamında çiftçinin ve hasadın zarar görmemesi için her türlü tedbirin alınmasını planlamaktadır.

DEVA afet risklerinin değerlendirilmesini ve bu kapsamda sigortalama uygulamasının yaygınlaştırılmasına vurgu yapmaktadır. Keza, iklim krizinin olası sonuçlarına karşı hazırlıklı olunmasının altını çizmekte ve kuraklığa dayanıklı tohum geliştirilmesi hususuna vurgu yapmaktadır.

Millet İttifakı Devlet Destekli Tarım Sigortaları kapsamına “Tarımsal Kaza ve Risk Sigortası”ni eklemeyi hedeflemektedir. Ayrıca, uzaktan algılama araçlarıyla verimlilik artışının yanı sıra risklerin de öngörülmesi planlanmıştır.

Yeşil Sol Parti iklim krizinin sonuçlarını tartışırken küçük çiftçinin desteklenmesinin ve yerel tohum üretiminin önemini vurgulamaktadır.

Zafer Partisi sel, taşkın, kuraklık gibi afetlere karşı kırsal kesimin dirençliliğinin artırılmasının önemi- ne vurgu yapmaktadır.

Sürdürülebilirlik

AK Parti Gıda Politikaları, Tarım, Ormancılık ve Su Politikaları'na "gıdada güçlü, sürdürülebilir ve risklere karşı dayanıklı bir tarımsal üretim yapısını" esas aldıklarını belirterek başlamaktadır. Parti, genel anlamda gıda alanında sürdürülebilirliğe önem verileceğini aktarmaktadır: atıkların değerlendirilmesi, su kullanım optimizasyonu ve güvencesi ("Su kanunu" başlığı altında), orman varlıklarının korunması, organik ve iyi tarımın desteklenmesi, gıda kaybı ve israfının önüne geçilmesi ve karbon salımının azaltılması örneklerinde olduğu gibi.

MHP tarımsal yapılanma oluşturmaya (tarım kentler) ve ekosistemin etkin korunmasına vurgu yaparak, tarımda sürdürülebilirliği hedeflemektedir.

Yeniden Refah Partisi genel anlamda sürdürülebilirliğe vurgu yapmakta, özellikle de su kullanımı konusunda—"Su Bakanlığı" ihdas ederek—yeraltı sularının dikkatli kullanılması gerektiği, damlama sulamaya geçmek gibi politika önerileri getirmektedir. Ayrıca endemik bitkilerin ve biyolojik çeşitliliğin korunmasının temel hedefleri arasında olduğu vurgulanmaktadır.

Cumhur İttifakı'nın sürdürülebilirliğe geniş yer vermesi şüphesiz önemlidir. Ancak bu hedefin ne şekilde tutturulacağı konusunda aktarımların sınırlı olduğunu da belirtmek gerekir.

CHP tarım sektöründe "doğaya saygılı" bir bakış açısını vadedmekte, sürdürülebilir tarımı öncelikli hedef olarak belirlemektedir. Bu bağlamda, tarımda su ve enerji kullanımını çevre dostu bir şekilde yeniden yapılandırmayı ve doğayla uyumlu yaşam alanları ("dönüş kır" ve "eko kent") oluşturmayı hedeflemektedir. Ekolojik tarım ve seracılığın teşvik edilmesi ve balıkçılıkta sürdürülebilirliğin temini (kıyılardaki kirlilikle mücadele dahil olmak üzere) hedefler arasındadır. Ayrıca erozyona karşı gerektiğinde sivil inisiyatifin de desteğiyle mücadeleyi ön plana çıkarmayı düşünmektedir.

İYİ Parti sürdürülebilirliğin teminine yönelik bir dizi politika önerisi sunmaktadır: Tarım topraklarında üretimin devamlılığı için Toprak Koruma Kanunu ve Mera Kanunu gibi tarımsal mevzuatta gerekli iyileştirmeler ve erozyon ile drenaj kontrolü gerçekleştirmek; toprak ıslahı, erozyon kontrolü

ve drenaj yönetiminde aktif destek ve katkı sağlamak; su kaynaklarını geliştirmek ve kaynak yönetim modeli oluşturmak; gıda israflarını azaltmak.

DEVA karbon fiyatlandırılması başta olmak üzere iklim krizine yönelik tarım sektöründe düzenlemelerin yapılmasını hedeflemektedir. Orman, mera ve tarımsal alanların korunması da vurgulanmaktadır. Gıda israfının azaltılması, erozyon ve çölleşmeye karşı mücadele, yerinde üretim ve su israfının önlenmesi DEVA'nın bu bağlamda ifade ettiği amaçları arasındadır.

Millet İttifakı gıdada sürdürülebilirliğin teminine yönelik kapsamlı bir liste sunmaktadır: Su ve toprak kullanımında hassasiyet gösterilmesi; gıda israfının azaltılması; kimyasal kullanımlar ve atıklar konusunda denetimlerin artırılması; kıyıları ve denizlerdeki kirlilikle kontrol. Ayrıca biyoçeşitliliğin korunması ve zenginleştirilmesi de hedeflenmektedir. Su, gıda, enerji ve diğer ihtiyaçları ekosisteme, doğal alanlara zarar vermeden yerel ölçekte çözerek karbon salımlarını azaltmak da hedefler arasındadır.

Yeşil Sol Parti ekosistemin korunmasını öne çıkarır ve "endüstriyel tarım yerine daha az enerji kullanan, besin kaynaklarının bağımsızlığını esas alan, her bölgenin kendine özgü gıdaları üretme tüketme hakkına sahip olduğu, ekolojik ve yerel üretim biçimlerine dayanan" bir sistem kurmayı hedeflediğini vurgular. Bu bağlamda piyasa temelli çevre politikalarına (suyun ve doğanın ticarileştirilmesine) karşı çıkar.

TİP ekolojik yıkımın önüne geçilerek ekoloji dostu tarımsal üretim teknolojilerine kamusal yatırım yapılması ve tüm çiftçilerin eşit erişimini sağlayacak mekanizmalar geliştirilmesi gerektiğini belirtirken, doğal dengenin de korunmasına yönelik bir duruş sergilemekte, ancak ayrıntılı bir politika önerisi sunmamaktadır.

Adalet Partisi mera, tarım alanları ve ormanlıkların korunmasının altını çizmekte ve ayrıca kapsamlı bir "Su Planı" yaparak su dengesini muhafaza etmeyi amaçlamaktadır. Doğa dostu bir uygulama olarak, "süpermarket ve marketlerde cirolarının %5'i kadar yöresel, yerel ürün satma zorunluluğunu" getirmeyi planlamaktadır. Ayrıca "Yeşil Eğitim" ile nüfustaki ekolojik bilinci arttırmayı hedeflemektedir.

Zafer Partisi sürdürülebilirliği tartışırken, biyolojik envanterin oluşturulmasının önemini vurgulamaktadır. Su dengesinin temini, tarım kentler ve gıda atıklarının değerlendirilmesi diğer öne çıkan başlıklar arasındadır. Ayrıca toprakların ve tatlı suların korunması ve temiz olmaları amacıyla birçok eylem planı hazırladığını belirtmektedir.

Memleket Partisi doğa dostu bir gıda sektörü için su kullanımını vurgulamakta, yerel üretimin altını çizmekte ve gıda atıklarının değerlendirilmesinin önemini belirtmektedir.

Gıda Egemenliği

AK Parti mevsimlik ve sürekli tarım işçilerinin “yaşam koşullarının iyileştirilmesi”ne yönelik vurgu ve su kaynaklarının kullanımında “katılımcı bir model”e geçilmesi doğrultusunda öneri yapmaktadır. Bunun yanında, fiyat, izleme ve değerlendirme komitelerinin ve tüm paydaşlarla eşgüdümün güçlendirileceğini belirtmiştir. Kooperatiflerle ilgili genel ifadeler dışında herhangi bir vaatte bulunmamıştır. Genel çerçeve değerlendirildiğinde tarımda egemenlik konusunda Cumhuriyet İttifakı sınırlı bir açılım sunmaktadır.

CHP gıda konusunda gerek üretim gerek tüketim ayağında kapsamlı bir kooperatifçilik uygulamasını hayata geçirmeyi düşünmektedir. Kooperatiflerin ekonomik açıdan başarılı olabilmeleri için faaliyet konularının çeşitlendirilmesi ve içerik olarak genişletilmesi, kendi aralarında bütünleşerek güçlenmeleri ve böylece “üretici ve tüketici yararına çalışan, araçların dışlandığı pazarlama kanalları”nın kurulması hedefleri arasındadır.

İYİ Parti tarımsal üretim ve ticaretin kayıt altına alınması sayesinde sektördeki aktörlerin mağduriyetlerine son vermeyi hedeflemektedir. Üreticilerin hakkaniyetli gelir alabilmelerine yönelik düzenlemeler ve üretici kooperatiflerin ve sivil toplum örgütlerinin yaygınlaştırılması da amaçlar arasında sıralanmaktadır. Ayrıca tarım kesiminde eğitimin artırılması yoluyla beşerî sermayenin yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

DEVA tarım ve gıda alanında öngörülebilirliği arttırmayı ve konuyla ilgili mevzuatın hazırlık süreçlerinde iş dünyası ve sivil toplum ile iş birliği ve ko-

ordinasyonu temin etmeyi hedeflemektedir. Üretici birlikleri ve kooperatifler gibi tarımsal örgütlerin kurumsal kapasitesini güçlendirmeyi, işletme ortaklığı modelleri geliştirmeyi ve sözleşmeli çiftçilik modellerini desteklemeyi vadetmektedir. Üretici birlikleri ve kooperatiflerin kurumsal kapasitelerini güçlendirecek ve iyi yönetim ilkeleri çerçevesinde yeniden yapılandırılacak düzenlemeleri hayata geçirme arzusu bulunmaktadır. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin durumlarının düzeltilmesi hedeflenmektedir.

Millet İttifakı'nın mutabakat metni incelendiğinde tarım kesiminde “insan onuruna yaraşır bir gelir”in sağlanmasının hedef olarak konduğu gözlenmektedir. Ayrıca örgütlü yapılar aracılığıyla ölçeğini büyüten üreticilerden tüketiciye kadar pazarlama zincirini kısaltacak, üretici örgütlerin lojistik kapasitelerinin artırılmasına yönelik destekler sunulması planlanmaktadır.

Yeşil Sol Parti elektrik ve su kullanımında çiftçilere adil erişim sağlamayı ve çiftçiyi borçsuzlaştırmayı hedeflemektedir. Ayrıca, tarım birlikleri ve çiftçi örgütlerini teşvik etmek ve küçük çiftçiliğin bugünün ve geleceğin gıda üretim biçimi olarak görülmesi gibi amaçları bulunmaktadır. Sistemsel bir eleştiriyi “kâr odaklı üretim” üzerinden yapan Parti, şirketlerin tarıma istedikleri gibi müdahale etmelerini kısıtlarken, yerel inisiyatif ve birliklerin geliştirilmesini sağlayacağını vadeder.

TİP gıda egemenliğini değerlendirirken bütüncül yapılar üzerinde durmaktadır. Hem tarım politikalarının planlanmasında kullanılmak üzere tüm bilgilerin toplanılacağı ve bu bilgilerin erişilebilir olacağı bir kamu bilgi sistemi oluşturulmasını önerirken hem de köy-kent bağının tekrardan kurulması için üretici ve tüketici kooperatifleri arasındaki koordinasyonun sağlanması için bütüncül olma kavramını vurgulamaktadır.

Emek ve Özgürlük İttifakı Seçim Mutabakat Bildirgesi'nde üretim esnasında ekosisteme zarar verilmemesi önkoşuluyla üretici gelirlerinin güvence altına alınması üzerine vurgu yapmaktadır.

Adalet Partisi aracı yapıların (kooperatif yapılar tesis ederek) tasfiyesinin önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca toprak reformu gerçekleştirerek topraksız köylünün önüne imkân sunmayı benimsemiştir.

Zafer Partisi kooperatif yapılara, denetim sistemlerine ve veri tabanı oluşturulmasına benzer bir vurguda bulunmaktadır.

Sonuç

Seçim öncesinde partilerin ve İttifakların programları/mutabakat yazıları genel olarak değerlendirildiğinde, temelde çeşitli destek politikalarının tetikleyeceği arz artışı yoluyla gıda güvencesinin yakalanacağına dair bir inanç olduğu görülmektedir. Ancak, sadece bazı partiler yoksul/genç nüfusun beslenmesini bir hak olarak görmektedir. Gıda güvenliğinin teminini sağlamak için ise partilerin neredeyse tümü etkin bir denetim mekanizması getirilmesine vurgu yapmaktadır. Ancak yalnızca bazı partiler bahsedilen denetim mekanizması vurgusunu spesifik önerilerle desteklemişlerdir. Gıda politikalarında sürdürülebilirliğin hayata geçirilmesinde esas vurgu, genelde tarımsal alanların ve ormanların korunmasına ve suyun daha verimli kullanılmasına yapılmıştır. Gıda atıklarının azaltılması, oluşan gıda atıklarının değerlendirilmesi, keza, çoğu partinin birleştiği bir husustur. Gıdada dirençlilik konusunun çoğu parti için birincil önem arz etmediği saptanmıştır. Bununla birlikte kimi partiler afet kaynaklı (iklim krizi de dahil) sorunların tarım sektörüne yönelik olumsuz etkilerine değinerek önlem geliştireceklerini ifade etmişlerdir. Egemenlik konusu ise vaatler arasında sınırlı yer bulmuş ve çoğunlukla tarım sektöründeki düşük gelirli kesimlerin refahını yükseltmeye yönelik hedefler konulmuştur. Çoğu partideki kooperatif yapılarına yapılan vurgu bu çapta dikkate alınması gereken bir husustur.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ENERJİ POLİTİKALARI

Alkım Bağ, Ümit Şahin

Bu bölümde 14 Mayıs seçimine katılan siyasi partilerin ve ittifakların enerji ve iklim politikaları alanındaki görüş ve vaatleri ele alınmaktadır. Çoğu parti iklim politikalarını çevre politikalarıyla birlikte ele almıştır. Enerji politikaları ise genellikle ekonomi politikaları içinde ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. Ancak enerji politikaları iklim politikalarıyla daha yakından ilişkilidir. Bu bölümde bu iki başlık bir arada ele alınmış, iklim politikalarıyla bağlantısı daha dolaylı olan çevre ve doğa koruma başlıkları dahil edilmemiştir. Öncelikle enerji politikaları ele alınacak, sonrasında iklim politikaları, iklimle yakından ilgili enerji politikalarıyla bir arada değerlendirilecektir.

Enerji Politikaları

Cumhur İttifakı

Cumhur İttifakı'nın mutabakat metni bulunmamaktadır. Bu nedenle ittifak altındaki siyasi partilerin tek tek seçim beyannameleri incelenmiştir. Bu rapor hazırlanırken MHP'nin yayınlanmış bir seçim beyannamesi bulunmamaktaydı.

İttifaktaki tüm partiler enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasını enerji politikalarının önceliği olarak ortaya koymaktadır. AK Parti ve HÜDA PAR ayrıca düşük maliyetli enerji arzından ve bunun için kaynak çeşitlendirmesinden söz etmektedir. Elektrik şebekesi ve enerji alyapısı hakkında sadece HÜDA PAR, altyapının uluslararası standartlar seviyesine getirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Yeniden Refah Partisi tarafından ayrıca enerji yönetimindeki idari yapının sağlıklı işlemeyen aşamalarında yeniden yapılandırmaya gidileceği, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), Enerji Piyasaları İşletme A.Ş. (EPIAŞ) gibi üst düzenleme ve denetleme işlevi gören kuruluşların, Bakanlık bünyesinde alt kurul yapısına kavuşturulacağı belirtilmektedir.

AK Parti'nin Seçim Beyannamesi'nde vurgu "yerli

ve yenilenebilir kaynaklardan” azami ölçüde faydalanma üzerinedir. “Yerli ve yenilenebilir kaynaklar” yenilenebilir enerjinin yanısıra yerli kömürü de içeren bir ifade olarak kullanılmaktadır. Seçim beyannamelerinde kömürden çıkış planı bulunmaktaki; yerli kömürün değerlendirilmesi için temiz kömür teknolojilerine hız verileceği ve yeni nesil termik santrallerle yerli kömür kaynaklarının azami verimlilik esasıyla değerlendirileceği belirtilmektedir. Ancak bir taraftan da yeşil dönüşümü enerji sektörünün merkezine koyan ve çevresel etkileri en aza indiren politikaların geliştirileceği belirtilmiştir. Ayrıca enerji verimliliğini ve enerjinin depolanmasına dair imkanları artırmak ve nükleer teknolojiyi elektrik üretiminde kullanarak kaynak çeşitliliğine katkı sağlamak hedeflenmektedir.

AK Parti Seçim Beyannamesinde ayrıca Karadeniz doğalgazı ve Gabar bölgesi petroleri başta olmak üzere, hidrokarbon (fosil yakıt) üretimi alanında çalışmaların devam etmesi ve sağlam bir altyapı ile kaynak ülkelerden gelecek doğalgazın hem fiziki teslimatının yapılacağı hem de finansal enstrümanlar aracılığıyla ticarete konu edileceği, rekabetçi bir enerji ticaret merkezinin tesis edilmesi hedeflenmektedir.

AK Parti yenilenebilir enerji sektöründe çalışan yeşil yakalı işlere avantaj sağlayacak politikalar geliştirmeyi, yenilenebilir enerji yatırımlarını hızlandırmayı ve Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanı (YEKA) ihaleleri yolu ile rüzgar ve güneşte yerli üretim, teknoloji transferi ve AR-GE faaliyetlerini geliştirmeyi savunmaktadır. Bu kapsamda 2028 yılında kurulu güç içindeki yenilenebilir enerji payının %54’ten %60’ın üzerine çıkarılması, kurulu güç olarak rüzgârın 16 GW’a ve güneşin 27 GW’a çıkarılması hedeflenmektedir. Yeniden Refah Partisi, bunlara ek olarak yenilenebilir enerji santrallerinin izin süreçlerinin sadeleştirilmesini de seçim beyannamesine eklemiş; ayrıca güneş için her yıl 7 GW kurulum gibi daha iddialı bir hedef ortaya koymuştur.

Yeni teknolojiler kapsamında hidrojen için elektrolizör kapasitesi hedefi 2028 yılında 1,5 GW, 2035 yılında 5 GW, 2053 yılında ise 70 GW olarak belirtilmiştir. Ayrıca şu anda geliştirme aşamasının çok erken evrelerinde olan füzyon teknolojisi ile karbondioksit tutma, dönüştürme/tekrar kullanma ve

depolama teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik politikalar da vaatler arasında bulunmaktadır. Batarya teknolojilerinin desteklenmesine yönelik politikalara da yer verilmektedir.

Enerji verimliliğine dair; birincil enerji yoğunluğunun 2000 yılına göre 2053 yılında %69 azaltılması hedeflenmiştir. Enerji-yoğun son kullanıcı sektörlerle ilgili olarak konut sektöründe enerji verimliliği yüksek, yenilenebilir enerji kullanan, net sıfır enerjili bina stoğu geliştirmekten ve temiz enerji kullanımının yaygınlaştırıldığı, enerji, tarım, biyoçeşitlilik, mobilite gibi unsurların birbirleriyle bağlantılı olduğu akıllı şehirlerden söz edilmektedir. Sanayi için ise iklim değişikliği ile mücadele ve Avrupa Yeşil Mutabakatı’na uyum kapsamında Türkiye İmalat Sanayinin Yeşil Dönüşümü Projesi’nin hayata geçirilmesi hedeflenmektedir.

Ulaştırma alanında; elektrikli araçlarla ilgili olarak, karayollarında yeşil dönüşümü sağlayacak politikaların hayata geçirileceği, gerekli Ar-Ge çalışmalarının destekleneceği, vergi avantajı sağlanacağı belirtilmektedir. AK Parti Seçim Beyannamesi’nde, elektrikli araçların kullanımının ve elektrik depolama ihtiyacının artmasına bağlı olarak küresel ölçekte kritik önem kazanan lityum iyon pillerin temel hammaddesi olan lityum karbonatın ülkemizde üretiminin sağlanmasına dair projeler yer almaktadır.

Millet İttifakı

Millet İttifakı’nın enerji politikaları için öncelikle Ortak Politikalar Mutabakat Metni (OPMM) incelenmiştir. Bunun dışında ittifak altındaki partilerin seçim beyannameleri ile CHP tarafından yayınlanan “Cumhuriyetin İkinci Yüzyılında CHP Enerji Politikaları” analiz edilmiştir.

OPMM’de enerji verimliliğine güçlü bir vurgu bulunmaktadır. Özellikle konutlardaki enerji verimliliğinin etkinleştirileceğinin altı çizilmiş; ayrıca enerji verimliliğinin yenilikçi finansman mekanizmaları ile desteklenmesi hedeflenmiştir.

OPMM’de maliyet bazlı ve tamamen serbest bir enerji piyasasına yönelik de önemli politikalar yer almaktadır. Beyannamede enerji sektöründe arz-talep dengesini bozacak teşvik ve sübvansiyonlar yerine vatandaşlar, sanayici ve esnaf için

bütçeden doğrudan maddi destek verileceği ve elektrikte halen devam etmekte olan kapasite mekanizmasına son verileceği belirtilmektedir.

Ayrıca mevzuatla ilgili temel kanunların rekabete aykırı imtiyazlı maddeler açısından tekrar değerlendirileceği ve EPDK'nın mevzuat değişikliğinin, ihale sonuçları ve kurul kararlarının hesap verebilirliğini artırmak için bir hafta içinde gerekçeleri ile yayımlanacağı ifade edilmektedir.

OPMM'de enerji sektöründeki idari yapı ile ilgili olarak, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın görev ve sorumluluklarının gözden geçirilmesi ve EPDK'nın yetki alanına müdahalesine son verilmesi; enerji alanında özel sektör ve kamu işbirliklerinden etkili biçimde yararlanılması; EPIAŞ'ın bağımsız piyasa işletmecisi yapısına kavuşturulması ve fiyatları referans alınan Bölgesel Enerji Borsası haline getirilmesi; Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ)'ın iletim ve dağıtım ile ticari faaliyetlerinin ayrılması gibi politikalar bulunmaktadır.

OPMM'de ayrıca elektrik üretim ve dağıtım şirketleriyle yapılan sözleşmelerin bir komisyon aracılığıyla inceleneceği, taahhütlerini yerine getirmeyen şirketler hakkında gerekli adımların atılacağı ve bu şirketlerin denetimiyle ilgili yasal ve kurumsal kapasitenin güçlendirileceği belirtilmektedir.

Elektrik altyapısı ile ilgili olarak iletim ve dağıtım yatırımlarının artırılacağı ve şebeke esnekliğinin geliştirilmesiyle dağıtık enerji yatırımlarının önünün açılacağı belirtilmiştir.

OPMM'de çelişkili görünen maddeler de bulunmaktadır. 2050 yılında net sıfır emisyon hedefine ulaşmak için belli bir program dahilinde en kısa sürede kömürden çıkılacağı, yeni termik santrallerin yapılmayacağı, rehabilite edilemeyen mevcut santraller için ilgili paydaşların da katılımıyla sosyal ve ekonomik analizler çerçevesinde mağduriyetlere sebebiyet vermeden kapatma planı hazırlanacağı belirtilmiştir. Ancak beyannamedeki termik kaynaklarla ilgili diğer politikalar aslında bu kaynaklar kapsamında yatırımlara devam edileceğini işaret etmektedir. Örneğin, kömürle ilgili olarak gazlaştırma teknolojileri desteklenerek yerli kömür ve linyitlerin ekonomiye kazandırılacağı ve başta kömür üretimi olmak üzere havza madenciliği uygulamasına geçileceği belirtilmektedir.

Fosil yakıtlar arasında bulunan doğalgazda kaynak çeşitlendirmesi yapmak, yüksek fiyatlı mevcut doğalgaz anlaşmalarını yeniden müzakere etmek, Doğu Akdeniz'deki arama faaliyetlerine devam etmek ve Türkiye'yi bu gazın Avrupa'ya taşınacağı bir merkez haline getirmek de hedeflenmektedir. OPMM'de ayrıca Rusya-Ukrayna savaşından sonra Rus doğalgazının batı ülkelerine naklinde önemi artan Karadeniz Münhasır Ekonomik Bölgesi'nin ülkemiz lehine sonuçlar doğurması yönünde her türlü çalışmanın yapılacağı ifade edilmektedir.

Petrol ile ilgili olarak ise depolama kapasitesinin artırılıp çeşitlendirileceği, Akdeniz bölgesinde petrol ve petrol ürünleri ticaret merkezi oluşturulacağı, uluslararası pazarlara yönelik üretim yapmak üzere yeni petrol rafinerileri ve petrokimya tesislerinden oluşan bir organize petrol sanayi bölgesi tesis edileceği ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ve Turkish Petroleum International Anonim Şirketi (TPIC)'nin yurtiçi ve yurtdışı projelerde uluslararası/bölgesel enerji şirketleriyle stratejik ortaklıklar kurmasının sağlanacağı belirtilmiştir.

OPMM'de nükleer enerjiye de ciddi bir vurgu mevcuttur. Yeni nesil nükleer teknolojilere dayalı Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi kurularak Türkiye Nükleer Ekosistemi ve yerli nükleer teknolojilerin geliştirilmesi, daha güvenli ve daha hızlı inşa edilebilir yeni nesil Küçük Modüler Reaktörler kurulması hedeflenmektedir. Öte yandan halihazırda inşaatı devam eden Akkuyu Nükleer Güç Santrali (NGS) için mevcut durumun ve sözleşme detayları ile anlaşma dışında verilmiş olan hakları veya üstlenilen yükümlülüklerin gözden geçirileceği belirtilmiştir.

Yenilenebilir enerji kaynakları ile ilgili politikalarda ise jeotermal ve hidroelektrik gibi kaynakların çevreye zarar vermeden ekonomiye kazandırılacağı, Yenilenebilir Enerji Destekleme Mekanizması (YEKDEM)'in piyasa şartları göz önüne alınarak tekrar tasarlanacağı, yeşil dönüşüm kapsamında yenilenebilir enerji için yeni teşvikler sağlanacağı yer almaktadır.

Yeni teknolojilerle ilgili olarak Türkiye için "Yeşil Hidrojen Enerjisi Yol Haritası'nın hazırlanacağı, elektrik depolama ve batarya teknolojilerinin geliştirilmesi ve plazma, hidrojen gibi gelişmeye açık enerji türlerinin destekleneceği belirtilmektedir.

Ulaşımında elektrikli araç şarj istasyon ağının 2025 itibarıyla tüm Türkiye’de hazır hale getirileceği, otomotiv sektöründe elektrikli araç ekosistemini geliştirmek için bir “Elektrifikasyon Stratejisi” hazırlanacağı, elektrikli araçlara geçiş planı hazırlanarak kamu kurum ve kuruluşlarında kullanılan araçların kademeli biçimde elektrikli araçlara dönüştürüleceği belirtilmiştir.

Konut sektörü ile ilgili olarak ise kendi enerjisini üreten bina yatırımlarının teşvik edileceği belirtilmektedir.

Ayrıca uzun süredir tartışılan kalıcı yaz saati uygulamasına son verilmesi de hedeflenmiştir.

CHP tarafından hazırlanan Cumhuriyetin İkinci Yüzyılında Enerji Politikaları belgesinde ise yeşil enerji dönüşümü enerji politikasının odağı olarak belirtilmekte ve artan yenilenebilir enerji ve depolama kapasiteleri ile enerji güvenliğinin sağlanacağı ifade edilmektedir. Bu kapsamda enerjide ithalata bağımlılığın ve dış ticaret açığının azaltılabilmesi için yenilenebilir enerji kaynaklarının azami şekilde kullanılması ve hidrojen, karbon yakalama ve depolama benzeri yeni teknolojilerin yerli imkanlarla geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca güneş enerjisine ve batarya depolamaya özel önem verildiği görülmekte, doğa dostu olmayan HES’ler yerine de güneş ve/veya alternatif yenilenebilir enerji kapasitesi tahsis edilmesi planlanmaktadır.

CHP tarafından net sıfır hedefinin dünya ile uyumlu olarak 2050 yılına çekileceği belirtilmiştir. Yeni kurulacak bir Milli Enerji Kurulu (MEK) vasıtasıyla net sıfır hedefi gözetilerek enerjide uzun dönemli hedefleri gözetken kapsamlı, bütüncül ve analitik bir yol haritası hazırlanması ve bu dönüşümün 12. Kalkınma Planı kapsamında sanayi, ulaştırma, enerji ve finansman politikalarıyla uyumlu olması hedeflenmektedir. Ayrıca enerji dönüşümünün finansmanı kamunun öncelikli konuları arasında belirtilmiş, iklim diplomasisi ve iklim bankası kavramlarına yer verilmiştir.

CHP’nin Enerji Politikaları belgesinde Sinop ve Trakya’da yapılmak istenen yeni nükleer santral projelerinin iptal edileceği belirtilmektedir. Ancak yine de CHP politikalarında nükleer enerjiye tamamen karşı bir tavır olduğu söylenemez, zira

nükleer enerjide yerli teknolojilerin geliştirileceği ve teknoloji transferini sağlayacak tedbirlerin alınacağı burada da belirtilmektedir.

Yeni kömür santrali yapmayacağını açıklayan ve kömürden üretilen elektrik miktarını 2030 yılında %30 azaltmayı hedefleyen CHP, doğalgazı da bir “geçiş yakıtı” olarak tanımlamakta, petrol ve doğalgaz arzında yerli üretimin payının artırılmasını önceliklendirmektedir.

Ayrıca enerjide yeşil dönüşüm için sanayi politikasında ve sektörel politikalarda enerji ve karbon yoğunluğunu düşürecek sanayi ve ürün kompozisyonlarına öncelik verileceği, Türkiye’nin “Yeni Yeşil Düzeni” kapsamında öncelikli yatırım alanlarını belirlemek için ulusal taksonominin oluşturulacağı ve yeşil hidrojen stratejik yol haritasının hazırlanacağına yönelik detaylı politikalar bulunmaktadır.

Öte yandan ittifak ortaklarından İYİ Parti’nin enerji politikaları incelendiğinde kömür için yurt içi üretimin artırılmasının vurgulandığı tamamen farklı bir politika belirlenmiştir. Ayrıca fosil yakıtlar kapsamında yatırımların devam etmesini savunan İYİ Parti Seçim Beyannamesi’nde TPAO ve BOTAS’ın varlık fonundan çıkarılarak teknik ve mali kapasitelerinin güçlendirileceği, doğal afet gibi kriz dönemlerinde ortaya çıkan bölgesel sorunlara karşı güvence oluşturmak üzere «Bölgesel Akaryakıt Stok Sistemi» tesis edileceği belirtilmektedir. Bu kapsamda OPMM’deki doğalgaz ve petrolle ilgili maddelerin daha ziyade İYİ Parti politikalarını yansıttığını söyleyebiliriz.

İYİ Parti ayrıca mevcut durumda %70 oranının üzerinde seyreden ve sürekli artma eğiliminde olan enerjide ithalata bağımlılık oranının ilk 5 yılda %50, 10 yılda ise %40 seviyesinin altına indirilmesini ve elektrik şebekesinin yurt dışı entegre yapısını geliştirmeyi hedeflemektedir.

Emek ve Özgürlük İttifakı

Emek ve Özgürlük İttifakı’nın diğer partilere nazaran en radikal enerji politikalarına sahip olduğu söylenebilir. Ortak seçim beyannamesindeki ana politika özellikle enerjide nitelikli, parasız ve kamusal hizmetlerin verilebilmesi için işçilerin, emekçilerin denetimini içeren acil kamulaştırma adımlarının atılması yönündedir.

Yeşil Sol Parti enerji sektöründe tekellerin sebep olduğu finansal spekülasyonu önleyerek fiyat istikrarını sağlayacağını, enerji fiyatlarındaki artışları halka yansıtmayacağını, enerji sektöründe yeni kamusal yatırımlar yapacağını, nükleer santral projelerini ve anlaşmalarını iptal edeceğini, yeni termik santrallerin yapılmasına izin vermeyeceğini ve bunları yenilenebilir enerji kaynakları ile ikame edeceğini, termik santrallerde çalışanların hiçbir hak kaybına uğramadan başka kamu sektörlerinde istihdam edileceğini, enerji yoğun sektörlerin kontrollü ve planlı üretimi için gerekli düzenlemelerin yapılacağını ve mevcut enerji alt yapısının iyileştirileceğini belirtmektedir.

TİP enerji üretimi ve dağıtımını kamulaştırmayı hedeflemekte ve yurttaşlara temel insani haklar olarak enerji hizmetini tümüyle ücretsiz sağlayacağını belirtmektedir. Parti, fosil yakıtlara dayalı enerji politikalarıyla karbon salımının körüklenmesine karşı olduğunu belirtirken, planlı, kamucu ve doğa yararına yenilenebilir enerjiyi destekleyeceğini, nükleer santral projelerini ise derhal iptal edeceğini ifade etmektedir.

Ata İttifakı

ATA İttifakı partilerinin seçim beyannameleri incelendiğinde, Zafer Partisi'nde güneş ve rüzgar enerjisi odaklı yenilenebilir enerji vurgusu, bu kaynakların azami şekilde kullanılması ve ekipmanlarının %100 yerli olarak imal edilmesi, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması ve elektrik ve gaz dağıtım şirketlerinin denetlenmesi ana konular olarak belirlenmiştir.

Adalet Partisi ise bunlara ek olarak doğalgaza bağlı elektrik enerjisi üretiminin çeşitlendirilmesi ve bu şekilde dışa bağımlılığın azaltılmasını sağlayacak önlemler alınmasını ve ETKB ve EPDK'nın yeniden yapılandırılarak koordinasyon eksikliğini ortadan kaldırılmasını hedeflemiştir.

Memleket Partisi

Memleket Partisi'nin seçim beyannamesinde öne çıkan başlıklar piyasalarda öngörülebilirlik ve şeffaflığın sağlanması, tüketicilerin de piyasa oyuncuları olarak sisteme dahil edilmesi, dağıtık üretimin yaygınlaşması, enerji piyasasında faaliyet gösteren

düzenleyici kurumların özerkliğinin, tarafsızlığının ve şeffaflığının sağlanması, sanayi, ulaşım ve binalarda enerji verimliliğinin desteklenmesi ve enerji verimliliği bilincinin toplumun bütün kesimlerinde yaygın bir şekilde oluşabilmesi için gerekli adımların atılmasını içermektedir. Memleket Partisi, ayrıca çevreye zarar veren HES'ler yerine, daha verimli elektrik üretiminin yanı sıra sulama suyu, depolama, içme suyu temini ve taşkından korunma gibi amaçlar için de yararlanılan barajların yapımına öncelik vereceğini, her türlü hidrojen teknolojisi üretimine destek vereceğini ve yerli doğalgaz arama faaliyetlerine hız verileceğini belirtmektedir.

Memleket Partisi ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarına öncelik verileceğini, bu kapsamda yerli üretimin destekleneceğini, yenilenebilir enerji önündeki bürokratik engellerin kaldırılacağını ifade etmektedir. Beyannamede yeni kömür santrali kurulmayacağı, mevcut kömür santrallerinden kaynaklanan emisyonların kısa vadede sıfırlanacağı da yer almaktadır. Nükleer enerji hakkında ise enerji arz güvenliğinin artırılması, kaynak çeşitliliği ve nükleer disipline alışılması hedefiyle, ekonomik, nükleer ve radyasyon güvenliği en üst düzeyde olan ya da arıza ve kaza olasılığı en alt düzeye indirilmiş güvenli nükleer güç santrallerinin kullanımına miadı dolana kadar devam edileceği belirtilmiştir.

İklim Politikaları

Bu bölümde doğrudan iklim politikalarının yanısıra bununla yakından ilgili enerji, ormancılık ve su yönetimi konularına yer verilmiştir.

Cumhur İttifakı

Cumhur İttifakı partilerinden AK Parti ve Yeniden Refah Partisi'nin seçim beyannamelerinde iklim politikaları bulunmaktadır. İklim politikaları, AK Parti'nin 2023 seçim beyannamesinde İstikrarlı ve Güçlü Ekonomi bölümünde, Çevre, Şehircilik ve Bölgesel Kalkınma başlığı altında yer almaktadır. Öncelikle AK Parti iktidarında iklim politikaları alanında yapılanlara yer verilen bu bölümde yeşil büyümeye yönelik tüm unsurların hayata geçirilmesine yönelik kararlılıkla birlikte, 2053'te net sıfır emisyon hedefi doğrultusunda çevrenin geliştiril-

mesi için koruma ve kullanma dengesini gözetken bir anlayışa vurgu yapılmakta ve uluslararası iklim politikaları alanında, Türkiye'nin yükümlülüklerinin küresel düzeyde adil ve farklılaştırılmış sorumluluklar çerçevesinde hayata geçirilmesi için çaba gösterildiği belirtilmektedir. Böylece iklim politikaları bölümünün kalkınma ve büyüme yönünde oldukça savunmacı bir anlayışla başladığı söylenebilir.

AK Parti'nin iklim politikalarında hükümetin Paris Anlaşması'na taraf olarak 2053 net sıfır emisyon ve yeşil kalkınma hedefini ilan etmesine, Konya'da yapılan İklim Şurası'na, Mısır'da düzenlenen COP27'de güncellenen ulusal katkı beyanıyla 2015 yılında %21 olarak açıklanan 2030 yılı için (artıştan) emisyon azaltım hedefinin %41'e yükseltildiğine ve 2026 yılında COP 31'e ev sahipliği yapma başvurusu yapıldığına vurgu yapılmaktadır. Yapılacaklar arasında ise Ulusal Uyum Stratejisi ve Eylem Planı'nın tamamlanacağı, ulaşım amaçlı bisiklet ve yürüyüş yolu mesafesinin 6.000 km'ye çıkarılacağı, net sıfır enerjili bina stoğu oluşturulacağı gibi vaatler bulunmaktadır. Ayrıca yeşil dönüşüm için karbon fiyatlandırma araçları ile finansman ve teşvik mekanizmaları ve Emisyon Ticaret Sistemi kurulacağı ve İklim Finansman Stratejisi ile Yeşil Taksonomi mevzuatı hazırlanacağı belirtilmektedir.

Ancak iklim politikalarının ana unsurları olan emisyon azaltım hedefi, fosil yakıtlardan çıkış ve hızlı enerji dönüşümü gibi konularda mevcut hükümetin uygulamalarının ötesine geçen bir vaat bulunmaktadır. Enerji başlığı altında da belirtildiği gibi yerli ve yenilenebilir kaynak stratejisi altında yerli kömür üretiminin artırılması, yeni termik santrallerin kurulması ve fosil yakıt aramalarının artırılması politikalarının sürdürüleceği açıklanmaktadır. Enerji kaynaklarına dair politikalarının güneş ve rüzgar santrali kurulum hedeflerinin artırılması dışında, özellikle de artıştan azaltım ve 2038'e kadar emisyonları artırma politikası gibi noktalarda iklim hedefleriyle ve 2053'te net sıfır iddiasıyla uyumlu olduğu söylenemez. Ulusal Katkı Beyanı'nın net sıfır doğrultusunda düzeltilene ve uluslararası müzakerelerde daha iddialı bir pozisyon alınacağına dair bir söz de söylenmemektedir.

Daha önce Paris Anlaşması'na karşı olduğunu söyleyen ve anlaşmanın TBMM'de kabulü öncesinde "Anlaşmayı dünyaya dayatanlarla, İstanbul Söz-

leşmesi ile sinsi bir şekilde aile kurumunu yıkmak için uğraşan mihrakların arka planda aynı mihraklar olduğunu" söyleyen Fatih Erbakan'ın başında olduğu Yeniden Refah Partisi'nin seçim beyannamesinde ise Paris Anlaşması'ndan ve emisyon azaltımından söz edilmemekte, ancak "dünyada yaşanan iklim değişiminin tarımsal üretime etkileri konusunda çalışmalar yapılacağı" belirtilmektedir. Yeniden Refah Partisi ayrıca yenilenebilir enerji için izin süreçlerinin sadeleştirileceğini, AR-GE çalışmalarına destek verileceğini, batarya depolama için devlet desteğinin artırılacağını, yeni güneş, rüzgar ve jeotermal enerji santrali kurulumları için lisans şartları iyileştirilerek hızlı bir şekilde yürürlüğe girmelerinin sağlanacağını belirtmektedir. Bunların yanı sıra Parti, nükleer santraller ile yeni doğalgaz ve petrol aramalarını da destekleyen politikaları savunmaktadır.

Millet İttifakı

İttifakın hazırladığı OPMM'de bulunan İklim Değişikliği, Doğa Hakları ve Çevre bölümünde spesifik iklim politikalarına yer verilmektedir. Millet İttifakı'nın iklim politikalarının, iklim değişikliğiyle mücadeleyi yoksulları, kadınları, gençleri ve tüm dezavantajlı kesimleri koruyacak şekilde adil dönüşüm ilkesi çerçevesinde yürütme ve gelecek nesillerin ekosistem hakkını anayasal güvence altına alma vaadiyle başlaması, Cumhurbaşkanının öncelikle kalkınma hakkını savunma pozisyonundan oldukça farklıdır.

OPMM'de Türkiye'nin iklim politikalarının olumlu yönde değişeceğini gösteren vaatler yer almaktadır. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının Şehircilik kısmı ayrılarak İklim, Çevre ve Orman Bakanlığı şeklinde yeniden yapılandırılması, İklim Özel Elçisi atanması, net sıfır emisyon hedefi tarihinin 2050'ye çekilmesi, Ulusal Katkı Beyanı güncellenerek gerçekçi azaltım stratejileri hazırlanması, Avrupa Yeşil Mutabakatı'na uyum sağlamak için "Yeşil Ekonomiye Geçiş Programı"nın yürürlüğe konması, iklim teknolojilerine yatırım yapan işletmelere vergi teşvikleri ve finansal destek sağlanması gibi vaatler Türkiye'nin iklim politikalarını geliştirebilir. Ancak OPMM'nin aynı bölümünde, 30 yıldır iklim politikalarının önünü tıkayan Türkiye'nin BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında Ek 1 ülkeleri kapsamından

çıkarılmasına (yani diğer ülkeler tarafından Türkiye'nin gelişmekte olan ülke olduğunun tanınmasına) öncelik verme görüşünün aynen korunduğu da görülmektedir. Bu bölüm resmi görüşün korunacağı ve uluslararası müzakerelerdeki tıkanıklığın aşılmasında sorunlar yaşamaya devam edileceği anlamına gelebilir.

OPMM'de iklim finansmanı ve karbon fiyatıyla ilgili vaatler ağırlıklıdır. Türkiye'nin Paris Anlaşması kapsamında alması gereken fonlara ve AB fonlarına erişimi artırmak, AB ile uyumlu Emisyon Ticaret Sistemi (ETS) kurmak gibi Millet İttifakı'nın AB sürecine geri dönüş vizyonuna uygun vaatlerin yanısıra yeşil dönüşümü destekleyecek bir İklim Bankası kurmak, karbon vergisine yönelik çalışmalar yapmak, Karbon Bankacılığı'nı geliştirmek ve karbon fiyatlandırma sistemlerinden elde edilecek gelirlerle sektörlerin dönüşümünü finanse edecek bir "Yeşil Dönüşüm Fonu" kurmak gibi vaatler yer almaktadır. Ayrıca AB'nin Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması düzenlemeleri sonucu Türkiye'nin aleyhine oluşan durumu Gümrük Birliği çerçevesinde müzakere ederken, etkin işleyen karbon fiyatlandırma sistemlerini, hatta AB'dekine benzer şekilde Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) uygulamasını hayata geçirmek gibi iddialı politikalar göze çarpmaktadır. Türkiye'nin de diğer ülkelerden yaptığı ithalatın önünde bir SKDM kurmasının öngörülmesi, sanayi ve ticaret politikaları açısından da oldukça ilginç bir hedef olarak görülebilir.

Ancak, iklim politikaları açısından OPMM'deki en iddialı vaatlerin 2050 yılında net sıfır emisyon hedeflerini tutturmak için belli bir program dahilinde en kısa sürede kömürden çıkma ve yeni termik santral yapmama hedefleri olduğu söylenebilir. Yine de bu son derece kritik hedefin devamında kömürden çıkış konusu "rehabilite edilemeyen mevcut santralleri ilgili paydaşların da katılımıyla sosyal ve ekonomik analizler çerçevesinde mağduriyetlere sebebiyet vermeden kapatma planı"na bağlanmaktadır. CHP'nin Enerji Politikaları belgesinde de yeni kömür santrallerini yapılmayacağı söyleneceği de mevcut kömür santrallerinin kısa vadede hava kirleticiler bakımından çevreyle uyumlu hale getirileceği, orta vadede karbon yakalama, kullanma ve depolama (CCUS) teknolojilerinin entegre edileceği, ekonomik ömrünü tamamlamış ve CCUS ile uyumlu olmayan santrallerin kapsamlı bir

ekonomik planlama dahilinde kademeli olarak üretim portföyünden çıkartılacağı belirtilmektedir. Ayrıca kömürden üretilen elektrik miktarının 2030 yılında %30 azaltılması hedeflenmiştir. İYİ Parti'nin enerji politikalarında ise kömürde yurt içi üretimin artırılmasının yanısıra mümkün olduğu ölçüde yurt dışında yatırım imkanlarının da değerlendirilmesi hedeflenmiştir. DEVA'nın Çevre ve İklim Eylem Planı'nda da mevcut termik santrallerin ileri teknoloji yatırımlarıyla rehabilite edilmesi, rehabilite edilemeyen santrallerin faaliyetini durdurulması öngörülmekte, hatta AB Direktifi'nde belirtilen limitleri sağlamayan yeni termik santrallere izin verilmeyeceği söylenerek yeni termik santrallere kapı aralanmaktadır. Mevcut termik santrallerin rehabilite edilmesine yönelik yatırımlar santrallerin ekonomik ömrünü uzatacağı ve yeni termik santraller ve kömür madenleri karbon kilitlenmesini artıracığı için bu yaklaşımların en kısa sürede kömürden çıkma hedefiyle çeliştiğini not etmek gerekir.

Ayrıca CHP'nin yeşil dönüşüm politikaları kapsamında petrol ve doğalgaz arzında yerli üretimin payının, İYİ Parti politikalarında da fosil yakıt aramalarının artırılması hedefi yine karbon kilitlenmesini artıracığı için iklim politikalarıyla çelişmektedir.

OPMM'de enerji verimliliği tedbirlerini sadece sanayide değil konutlarda da daha etkili biçimde uygulamak, elektrikli araçlara geçiş planı hazırlamak, metro ve hafif raylı sistemleri yaygınlaştırmak, bisiklet yollarını artırmak gibi azaltıma yönelik başka vaatlere de yer verilmektedir. İklim değişikliğinin etkileriyle ilgili olarak da orman yangını sezonu ile ilgili düzenlemeye giderek mücadeleyi tüm yıla yaymak, orman yangınları ile mücadelede Havadan Erken Müdahale ve Kurtarma Milli Filosu kurmak, Cumhurbaşkanlığı envanterindeki uçakları satarak elde edilen gelirle yangın söndürme uçakları almak, orman yangınlarıyla mücadele edecek personeli tam kadrolu istihdam etmek, yanan orman alanlarında başka bir faaliyete izin vermemek, su kaynaklarının ve sulak alanların mutlak korunmasını sağlayarak bu alanlara zarar verecek sanayi ve yerleşim alanlarına ve maden, HES/baraj ve diğer enerji yatırımlarına izin vermemek, önemli kayıpların yaşandığı yeraltı suları için yeraltı barajları yapmak, tüm Türkiye'de musluk suyunu içilebilir hale getirmek, kentlerde yağmur suyu ve kanalizasyon hatlarını kademeli olarak ayırmak, atık

suları arıtarak tarımsal sulamada kullanmak gibi önemli vaatlere yer verilmektedir.

Son olarak Çevre Kanunu'nu doğa hakları temelinde yeniden düzenleme vadinin, olası Millet İttifakı döneminde çevre politikaları alanında sivil toplumun da dahil olduğu önemli bir tartışma süreci başlatacak olması açısından önemli olduğu söylenebilir.

Emek ve Özgürlük İttifakı

Emek ve Özgürlük İttifakı'nın Seçim Mutabakat Bildirgesi'nde iklim kriziyle ilgili tek spesifik maddede iklim krizine karşı acil durum ilan edileceğinin belirtilmesidir.

İttifakın aday listelerini büyük ölçüde taşıyan Yeşil Sol Parti'nin seçim beyannamesinde iklim değişikliği Ekolojik Yeni Yaşam başlığı altında ve Ekolojik Toplum İnşası ile ilgili politikalar içinde yer almaktadır. Parti, küresel iklim krizinin önemine, iklim mültecilerine ve iklim adaletsizliğine dikkat çeken güçlü vurgularda bulursa da yeşil sol bir partinin Paris Anlaşması'na, emisyon azaltım politikalarına ve Türkiye'nin Ulusal Katkı Beyanı'na veya iklim hedeflerine dair herhangi bir görüş belirtmemesinin dikkat çekici olduğu söylenebilir. Yine de Yeşil Sol Parti, "iklim düşmanı yeni termik santrallerin yapılmasına izin vermeyeceğiz; büyük doğa tahribatına yol açan termik santralleri, doğa dostu enerji ile ikame edeceğiz" ve "üretimde fosil yakıtlara karşı yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını destekleyeceğiz" diyerek kömürden ve diğer fosil yakıtlardan çıkış konusunda diğer partilerden daha net bir politika ortaya koymuştur. Ayrıca iklim krizi kapitalizmin ölümüne büyüme çılgınlığına bağlanarak, canlılar arası hiyerarşik düzenin olmadığı ekolojik bir yaşam için Demokratik Cumhuriyet inşası öngörülerek ve doğayı sermayenin birikim aracı olmaktan çıkararak ekolojik yıkımı durdurma sözü verilerek radikal antikapitalist bir politika sergilenmektedir. Yeşil Sol Parti ayrıca doğa yıkımına son vermek ve ekoloji temelli politikaları hayata geçirmek için Ekoloji Bakanlığı kurmayı vadedmektedir.

Emek ve Özgürlük İttifakı'nın oy pusulalarında yer alan diğer partisi TİP ise seçim programının Doğanın ve Yaşam Alanlarımızın Talanına İzin Vermeye-

ceğiz başlıklı bölümünde ekolojik yıkımla birlikte fosil yakıtlara dayalı enerji politikalarıyla karbon salımının körüklenmesine ve iklim krizinin 'yeşil boyama' ile kapitalizmin oyun alanı haline getirilmesine karşı olduğunu belirtmekte, iklim krizini ve ekolojik yıkımı ekonomik büyümeden ayrı ele almayacaklarını ve yenilenebilir enerji yatırımlarını destekleyeceklerini belirtmektedir. Doğayı ve Yaşamı Savunuyoruz başlıklı bölümde ise iktidar partisinin fosil yakıtlara, termik santrallere ve nükleere dayalı enerji politikalarıyla iklim krizini derinleştirmesi eleştirilerek, emisyonların azaltılacağı ve fosil yakıtı dayalı enerji politikaları yerine yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı planlı politikaların hayata geçirileceği söylenmektedir. TİP'in programında özellikle işçilerin haklarına ve adil dönüşüme yer verilmekte ve iklim değişikliğinin etkilerine yönelik ekolojik uyum politikalarına vurgu yapılmaktadır. Öte yandan TİP'in de Yeşil Sol Parti gibi Paris Anlaşması'na ve ulusal emisyon azaltım hedeflerine dair bir politikası bulunmamaktadır. Yine de TİP'in, İstanbul'da iki bölgede İçişleri Bakanlığı tarafından kurulması engellenen Yeşiller Partisi'nin iki eşsözcüsüne milletvekili aday listelerinde yer vererek bu adayların iklim politikalarının ağırlık taşıdığı bir kampanya yürütmelerine olanak sağladığını eklemek gerekir.

Sonuç

Cumhur İttifakı'nın AK Parti'nin bugüne kadar izlediği iklim ve enerji politikalarını, fosil yakıtlara yönelik hızlı bir azaltıma gitmeyi öngörmeden, nükleer enerjiye vurgu yaparak ve emisyon azaltım hedeflerini yükseltmeden sürdürmeyi öngördüğü; Millet İttifakı'nın iklim ve enerji politikaları alanında çok daha iyi çalışılmış, değişimi öngören ve enerji dönüşümünü vurgulayan politikalara yer vermekle beraber kömürden çıkış ve fosil yakıtlar konusunda oldukça çelişkili mesajlar verdiği; Emek ve Özgürlük İttifakı'nın ise kamucu, planlamacı ve radikal antikapitalist ekoloji ve enerji politikaları öngörmekle birlikte özellikle iklim alanında başta emisyon azaltımı ve uluslararası politikalar olmak üzere ayrıntılı hedeflere yer vermeyen bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir. Bütün partilerin ortak noktası ise yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla yönelmeye ve iklim değişikliğinin etkilerine yönelik uyum politikalarına verilen önemdir.

DENGE VE DENETLEME

Hayriye Ataş, Hakan Yavuzyılmaz

En yaygın kullanımıyla denge ve denetleme sistemi, devleti oluşturan yasama, yürütme ve yargı erklerinin ayrılığını ifade eden kuvvetler ayrılığı prensibi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar denge ve denetleme sistemi için kuvvetler ayrılığı prensibi gerekli olsa da, günümüzde demokratik denge ve denetleme sistemi klasik kuvvetler ayrılığı prensibinden daha geniş şekilde tanımlanmaktadır. Kanun yapma ve yürütmeyi denetleme açısından etkin ve katılımcı yasama, şeffaf, hesap verebilir ve liyakatli bir yürütme, bağımsız ve tarafsız yargı, merkezi idareyi dengeleyen demokratik, şeffaf ve katılımcı yerel yönetimler, özgür, çoğulcu ve güçlü sivil toplum, bağımsız ve özgür medya geniş anlamda denge ve denetleme sisteminin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Şüphesiz yasama erkinin bu özellikleri taşıması için siyasi partilerin parti içi demokratik mekanizmaları kurumsallaştırmaları ve seçim sisteminin temsilde adalet ilkesini yerine getirmesi de gerekmektedir.

Bu geniş tanımlı üç farklı hesap verebilirlik mekanizması altında gruplandırmak da mümkündür. Seçimler ve siyasi partiler bu sistem içerisinde dikey hesap verebilirlik mekanizmalarını oluştururken yargı ve yasama yatay hesap verebilirlik mekanizmasının temel bileşeni niteliğindedir. Üçüncü hesap verebilirlik mekanizması ise diyagonal hesap verebilirlik olarak kavramsallaştırılan sivil toplum ve medya bileşenlerini içeren mekanizmadır.

Bu bölümde Türkiye'deki siyasi partilerin ve/veya ittifakların 2023 seçim beyannamelerini, yukarıda verilen geniş denge ve denetleme tanımını dikkate alarak ve bu sistemin temel bileşenleri olan yasama, yürütme, yargı, yerel yönetimler, sivil toplum, medya, siyasi partiler ve seçim sistemi üzerinden inceledik.

Millet İttifakı

Ortak Politikalar Mutabakat Metni (OPMM)

OPMM, Millet İttifakı'nı oluşturan altı siyasi partinin ortak seçim beyannamesi niteliğinde. Her ne kadar Millet İttifakı'nı oluşturan bazı siyasi partilerin ayrı seçim beyannameleri bulunsa da özellikle yukarıda tanımlanan demokratik denge ve denetleme sisteminin temel bileşenlerine ilişkin birbirinden önemli ölçüde farklılaşan vaatlere rastlanmıyor. Bu nedenle aşağıdaki analiz, Millet İttifakı'nın seçim beyannamesi niteliğindeki OPMM'yi temel almaktadır.

Denge ve denetleme sisteminin yasama bileşeni-ne ilişkin olarak Millet İttifakı tarafından hazırlanan OPMM'de yasamanın kanun yapma işlevinin, komisyonlarda muhalefet partilerinin temsilinin kuvvetlendirilerek, komisyonların teknik altyapısının güçlendirilerek ve milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik destek hizmetleri sağlanarak kuvvetlendirilmesi vadedilmektedir. Bununla beraber yasama sürecinde müzakere ve katılımcılığı olumsuz etkileyen torba yasa uygulamasının yasaklanması; kanun hükmünde kararname konuları, sınırları ve sürelerinin yetki kanunda açıkça belirtilecek şekilde sınırlandırılması; kanun teklif ve tasarılarının komisyonlarda görüşülmesi esnasında ilgili sivil toplum kuruluşları ve meslek kuruluşları ile uzmanların görüşlerine başvurulmasının genel kural haline getirilmesi; Cumhurbaşkanının veto yetkisinin kaldırılması ve 'geri gönderme' ile sınırlandırılması; Genel Kurul ve komisyon görüşmelerinin canlı şekilde yayınlanması; yasama yetkisinin korunması için milletlerarası sözleşmelerden geri çekilme yetkisinin Meclis'e ait olmasının Anayasal güvence altına alınması bu alandaki başlıca vaatler arasındadır.

Yasama denetimine ilişkin ise sözlü soruların cevaplanma süresine ilişkin kuralların netleştirilerek belirli bir sürede yürütme erki tarafından sorulara cevap verme zorunluluğu getirilmesi; yazılı soru uygulamasının geri getirilmesi ve soruların süresinde cevaplanmaması halinde yaptırım getirilmesi; gensoru mekanizmasının geri getirilmesi; Meclis soruşturmasının karar yeter sayıları düşürülerek etkinleştirilmesi; Meclis araştırması meka-

nizmasının etkinleştirilmesi; Meclis araştırma, so- ruşturma ve denetim komisyonlarında tüm siyasi partilerin adil temsiliyetin sağlanması; Meclis'in bilgi edinme ve denetim kapasitesinin güçlendiril- mesi; bütçe hakkının Meclis'in yürütmeyi denetim mekanizması olarak etkinleştirilmesi ve güvence altına alınması; bütçe tasarılarının Bütçe Komis- yonunda görüşülmeden önce ilgili komisyonda görüşülmesinin gerekli hale getirilmesi ve kanun hükmünde kararnamelerle bütçede değişiklik ya- pılamamasının güvence altına alınması; TBMM'de Kesin Hesap Komisyonu kurulması ve kesin hesap kanun tasarılarının, başkanı ana muhalefet millet- vekilleri arasından seçilen bu komisyonda görüşül- mesinin sağlanması; TBMM adına denetim yapan Sayıştay'ın görevlerini etkili biçimde yerine getir- mesinin sağlanması temel vaatler arasında yer al- maktadır.

Siyasi partiler ve seçimlere ilişkin Millet İttifakı, si- yasi partiler ve seçim mevzuatının parti içi demok- rasinin güçlendirilmesi amacıyla düzenleneceğini vadediyor. Ancak özellikle siyasi partilerde parti içi demokrasinin nasıl sağlanacağına dair somut bir öneri seçim beyannamesinde yer almıyor. Bununla beraber siyasi partiler ve seçimlere ilişkin olarak seçim barajının %3'e düşürülmesi; en son yapılan milletvekili genel seçiminde en az %1 oy alan siya- si partilerin Hazine yardımıyla faydalanabilmesi; siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davaların açıl- masında TBMM'nin izninin zorunlu hale getirilmesi; siyasetin finansmanının şeffaflık, denetlenebilirlik ve seçim harcamalarının saydamlığı ilkeleri çerçe- vesinde ayrıntılı biçimde düzenlenmesi Millet İtti- fakı'nın dikkat çeken vaatleri arasında yer alıyor.

Yürütme erkine ilişkin olarak Millet İttifakı, parla- menter sisteme geçiş vaadine uygun olarak yürüt- me yetkisinin tamamını kullanacak olan Bakanlar Kurulu ve yetkileri sınırlandırılmış, tarafsız cum- hurbaşkanlığı vaadinde bulunmaktadır. Sadece temsili yetkilere sahip olacak tarafsız cumhurbaş- kanının 7 yılda bir halk tarafından seçilmesi öngö- rülmektedir. Hükümetin kurulmasında Meclis'te basit çoğunluk aranması, düşürülmesi içinse ise salt çoğunluk aranacağı belirtilmektedir. Yasama denetimini istikrar ilkesi ile bütünleştiren 'yapıcı güvensizlik oyu' uygulamasının da hayata geçirile- ceği OPMM'de denge ve denetleme sistemine iliş- kin dikkat çeken vaatler arasında yer alıyor. Millet

İttifakı'nın seçim beyannamesinde OHAL'e ilişkin de OHAL kararnamelerine son verilmesi; OHAL ilan edilebilecek sürenin sınırlandırılması; OHAL işlem ve eylemlerinin yargı denetimine açık hale getirilmesi vadediliyor.

Denge ve denetleme sisteminin önemli bir bileşeni olan düzenleyici ve denetleyici kurumlara yönelik ise Millet İttifakı, bu kurumların idari ve mali açı- dan bağımsızlıklarının sağlanması için ve yürütme- nin müdahalelerine karşı bu kurumları korumaya yönelik adımlar atılacağını vadediyor. Demokratik denge ve denetleme sisteminin temel ilkeleri olan şeffaflık, liyakat, hesap verebilirlik ilkelerinin bu kurumlarda hayata geçirilmesi de sunulan vaatler arasında yer alıyor. Hem yasama denetiminin kuv- vetlendirilmesi hem de düzenleyici ve denetleyici kurumların hesap verebilirliğini arttırmak adına bu kurumlara atamalarda ve genel olarak denetimle- rinde TBMM'nin belirleyici ve etkin kılınacağı su- nulan vaatler arasında dikkat çekiyor. Bu çerçe- ve- de, düzenleyici ve denetleyici kurumlara atanacak başkanların atanmadan önce Plan ve Bütçe Ko- misyonu'nda kamuoyuna açık bir oturumda din- lenmesi önemli bir reform önerisi niteliğinde.

Kamu yönetiminde şeffaflık ve liyakat ilkeleri- nin işlerlik kazanması, Millet İttifakı'nın denge ve denetleme sistemine ilişkin seçmenlere yönelik önemli taahhütleri arasında. Liyakat ilkesinin işler- lik kazanmasına yönelik olarak Millet İttifakı, kamu görevine alımlarda her aşamada liyakat ve eşitlik ilkelerinin hâkim kılınmasını; kamuda işe alımlar- da mülakat usulünün kaldırılmasını, yazılı sınav başarısının esas alınmasını ve mülakat usulünün uygulandığı durumlarda soruların kura yoluyla be- lirlenmesini; kamu hizmetinde yükselmede objek- tif kriterlere dayanan ehliyet, liyakat, performans ve kıdem dışında bir ölçütün kabul edilmemesini, fırsat eşitliğinin sağlanmasını vadediyor. Şeffaf- lık ilkesine ilişkin olarak ise siyaset, kamu meslek örgütleri ve kamu imtiyazı elde etmiş sivil toplum yöneticilerini de kapsayacak şekilde mal beyan- namesi uygulamasının yaygınlaştırılmasını ve et- kin bir biçimde denetlenmesinin sağlanması; Bil- gi Edinme Kanunu'nun şeffaflığı artıracak şekilde yeniden düzenlenmesi; bilgi edinme, hak arama, müracaat ve şikayette bulunmanın usul ve esasları, idarenin tazmin sorumluluğu, yönetsel işlemlerde görev, yetki ve zamanaşımı gibi hususları düzenle-

mek üzere “Genel İdari Usul Kanunu” çıkarılması; dijital bir platform oluşturarak bu platform üzerinden kamu verilerinin kullanıcı dostu şekilde izlenebilmesinin sağlanması; devlet sırrı ve ticari sır kavramlarının Meclis’in ve Sayıştay’ın bilgi edinme ve denetim yetkilerini engellemeyecek şekilde yeniden tanımlanması dikkat çeken vaatler arasında yer alıyor.

Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin olarak OPMM, yüksek yargı kurumlarının yapılarına, bu kurumların ve dolayısıyla yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının sağlanmasına ve kurumların çoğulcu bir yapıya kavuşturulmasına yönelik detaylı vaatler içeriyor. Özellikle Hakimler ve Savcılar Kurulu’nun ikili bir yapı olarak yeniden yapılandırılarak, oluşum sürecinin değiştirilmesi bu anlamda dikkat çekici vaatler arasında. Hesap verebilirliği arttıracak bir adım olarak bu kurumların mesleğe kabul ve disipline ilişkin kararlarına yönelik yargı denetiminin sağlanması da dikkat çekici nitelikte bir vaat. Benzer şekilde Anayasa Mahkemesi’nin de yapısının çoğulcu hale getirilmesi ve yetkilerinin arttırılması, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin sunulan vaatler arasında. Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı için yaşamsal olan hakim teminatı da Millet İttifakı’nın yargı erkinin bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin taahhütleri arasında yer alıyor.

Yerel yönetimlere ilişkin olarak Millet İttifakı, yapılacak olan yerel yönetimler reformu ile yerel yönetimlerin idari ve mali açıdan yeniden yapılandırılacağını belirtiyor. Bu yeniden yapılandırma çerçevesinde merkezi idarenin yerel üzerindeki aşırı vesayetine son verileceği; yerel yönetimlerin öz gelirlerinin kuvvetlendirileceği; belediyelerin genel bütçeden aldıkları payların artırılacağı; “Muhtarlık Temel Kanunu”nun çıkartılacağı; bütçe yetersizliği yaşayan belde belediyelerine kaynak aktarılacağı sunulan önemli vaatler arasında yer alıyor. Bunlara ek olarak daha önce kapatılan belde belediyelerinin yeniden açılması ve yeni belediye kurulmasının ihtiyaç doğrultusunda yapılacağını da altı çiziliyor. Belediyeler arasında ayırım yapılmasını ve partizan uygulamaları önleyecek şekilde Türkiye Belediyeler Birliği’nin yeniden yapılandırılması da vaatler arasında.

Yerel yönetimler içerisinde katılımçılık ilkesinin hayata geçirilmesi yönünde de vatandaşlara sunulan

pek çok vaat dikkat çekiyor. Yerel yönetimlerin karar alma mekanizmalarına muhtarların, sivil toplum ve meslek odalarının dahil edilmesi; kent konseylerinin güçlendirilmesi ve ivedilikle kurulmayan kent konseyinin kurulması; katılımın nitelikli hale getirilmesi için yerel yönetimler içerisinde ‘fırsat eşitliği birimlerinin’ kurulması; yerel yönetimlere ilişkin verilerin topluma açılması ve bu yolla sivil toplum kuruluşlarının, meslek odaları ve üniversitelerin yerel çözümlerin geliştirilmesinde kullanılması; belirli nitelikteki projelerde halk oylamalarının yapılması bu çerçevede dikkat çeken vaatler arasında bulunuyor.

Yerel yönetimlerde şeffaflığa, liyakate ve hesap verebilirliğe ilişkin olarak ise belediye başkanlarına belirli miktarı aşan ihalelere ilişkin imza sorumluluğu getirilmesi; belediye başkanlarının birinci ve ikinci derece akrabalarının özel kalem müdürlüğü ve müşavirlik gibi pozisyonlara gelmelerinin yasaklanması; belediyelerin büyük ölçekli projelerine ilişkin iç ve dış finansmanı ile ilgili objektif kriterlerin konulması; yerel yönetimlerin kurdukları şirketler ve iştirakleri görev, fonksiyon, etkinlik, verimlilik ve kamu ihale yasasına uygunluk temelinde değerlendirilmesi; yerel yönetim hizmet standartlarının oluşturularak karar ve iş süreçlerinin şeffaf, anlaşılır ve takip edilebilir hale getirilmesi; meclis toplantıları, ihale süreçleri ve denetime ilişkin süreçlerin kamuoyu tarafından anlaşılır şekilde izlenebilmesi; yerel yönetimlerde etkin bir iç denetim ve Sayıştay denetiminin hayata geçirilmesi ve bunun takibinin etkin şekilde yapılması da diğer vaatler arasında yer alıyor.

Sivil topluma ilişkin olarak Millet İttifakı’nın seçim beyannamesinde, sivil toplum kuruluşlarının kamu yararı statüsü ve vergi muafiyeti gibi desteklerden yararlanmasında eşit, adil ve şeffaf bir yöntemin kullanılması konusu dikkat çekiyor. Bununla beraber sivil toplumun karar alma ve denetim süreçlerine katılımına ilişkin de Millet İttifakı seçmenlere çeşitli vaatlerde bulunuyor. Yerel yönetimlerde sivil toplum katılımının sağlanması; her yıl geniş katılımı yapılmaması vaat edilen güvenlik şurasına sivil toplumun katılımının sağlanması; yasama süreçlerinde komisyonlara sivil toplum katılımının kural haline getirilmesi; çevre davalarında dava açma ehliyetinin genişletilerek sivil toplum kuruluşlarının çevreyi ilgilendiren konuları yargıya taşımala-

rının sağlanması; kamu kuruluşlarının karar alma süreçlerine sivil toplumun katılımının sağlanması; kamu-üniversite-sanayi iş birliğine önem verilmesi; sivil toplumun bölgesel kalkınma süreçlerinde aktif rol almasının sağlanması; güvenlik birimlerinin sivil toplum kontrolüne açık mekanizmaların geliştirilmesi bu çerçevede ortaya konan önemli vaatler arasında yer alıyor.

Medya alanına ilişkin olarak Millet İttifakı, medya bağımsızlığına ve özgürlüğüne ilişkin seçmene çok sayıda taahhütte bulunuyor. Basın özgürlüğünü güvence altına almak adına kamuoyunun serbestçe oluşması ve medyanın çoğulcu bir yapı kazanması için devletin gerekli tedbirleri alma yükümlülüğünün açık şekilde düzenlenmesi; Anayasada yapılacak değişiklik ile ifade ve basın özgürlüğünün sınırlanma nedenlerinin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları doğrultusunda “millî güvenlik, kamu düzeni, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, devlet sırrı olarak kanunla düzenlenmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret ve haklarının korunması” sebepleriyle sınırlı hale getirilmesi; internet mevzuatının, uluslararası standartlara uygun olarak ifade özgürlüğünü kısıtlamayacak ve kişilik haklarını ihlal etmeyecek şekilde yeniden düzenlenmesi vaatleri dikkat çekiyor.

Medya bağımsızlığı ve çoğulculuğuna ilişkin olarak ise TRT ve Anadolu Ajansı'nın bağımsızlık ve tarafsızlık esaslarına göre yeniden yapılandırılması; akreditasyon kararlarında keyfiliğe son verilmesi, basın kartlarının verilmesinde ve mesleğe kabulde meslek kuruluşlarının belirleyici hale getirilmesi; medya sahipliği ve finansmanının şeffaf hale getirilmesi, medyada tekelleşme ve kartelleşmenin önlenmesi; Basın İlan Kurumu'nun görevini bağımsız ve tarafsız olarak yerine getirebilmesi için yasal ve yapısal değişikliklerin yapılması; Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'na üye seçim yöntemi çoğulculuğu sağlayacak şekilde değiştirilerek, kurulun tarafsızlığının ve özerkliğinin güvence altına alınması; devletin medyada çoğulculuğu sağlama görevinin anayasal bir yükümlülük olarak düzenlenmesi dikkat çeken vaatler arasında yer alıyor.

Cumhur İttifakı

AK Parti

AK Parti 2023 seçimleri için hazırladığı seçim bildiğesinde yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında güçler ayrılığı kurulurken aynı zamanda bu erklerin eş güdümünü sağlayan ve vatandaşa hizmet için çalıştıkları bir yeni sivil anayasa vurgusu dikkat çekici nitelikte. Bununla beraber denge ve denetleme sisteminin bileşenlerine ilişkin birçok vaat de seçim bildiğesinde yer alıyor.

Yasamanın kanun yapma yönünden etkinliğini arttıracak reformlar kapsamında Meclis iç tüzüğünde kapsamlı reformun yapılması, AK Parti'nin seçim bildiğesinde dikkat çeken bir başlık niteliğinde. Kanun yapma süreçlerine katılımı artırmak adına ise AK Parti, belirli sayıda vatandaşın kanun teklifi verebilmesini sağlayan ‘halk teşebbüsü’ olarak ortaya konan bir uygulama başlatılacağını vadediyor. Bu vaatler dışında yasamanın kanun yapma yönünden etkinliğini arttıracak herhangi bir düzenlemeye seçim bildiğesinde rastlanmıyor. Benzer şekilde yasamanın halihazırdaki Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi içerisinde elinde bulunan denetim araçlarının etkinleştirilmesine yönelik olarak TBMM’de genel görüşme açılması ve Meclis araştırma komisyonu kurulmasının kolaylaştırılacağı vadediliyor.

Yasama etkinliğini ve yapısını doğrudan etkileyen siyasi partiler ve seçim sistemine ilişkin olarak ise AK Parti, Siyasi Partiler Kanunu’nda değişiklikler yapılacağı vaadinde bulunuyor. Bu çerçevede AK Parti, siyasi partilerin çalışmalarını ve örgütlenmesini özgürleştiren bir çerçeve niteliğinde kanun hazırlanacağını belirterek, siyasi partilerin kapatılmasının TBMM onayına bağlanması vaadinde bulunuyor. Seçimleri düzenleyen mevzuatın dağınık yapısına son verecek bir seçim kanunu düzenlemesi yapılacağı da AK Parti'nin seçimlere ilişkin vaatleri arasında bulunuyor.

Yürütme erkine ilişkin AK Parti seçim beyannamesinde, yürütme içerisinde liyakati sağlamaya yönelik olarak kamu görevine ilk defa yapılacak atamalarda, görevin niteliğinin gerektirdiği haller dışında mülakat usulünün kaldırılması, atamaların yazılı sınav sonuçlarına göre yapılması vaadinde

bulunuyor. Bununla beraber merkezi idarede karar alma süreçlerine halkın katılımının sağlanmasına yönelik “e-demokrasi” platformunun oluşturulması da AK Parti’nin yürütme erkine ilişkin seçmenlere sunduğu vaatler arasında. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin temel değerleri arasında sıralan liyakat, etkinlik ve verimlilik ilkelerinin kamu yönetimi anlayışı içerisinde kendine daha fazla yer bulması için çalışmaların sürdürüleceği ve idarenin, vatandaşlarla, özel sektörle ve sivil toplum paydaşlarıyla ilişkilerinde istişare ve müzakere kültürünün geliştirileceği vurgulanıyor.

Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin olarak AK Parti, yargı bağımsızlığının önümüzdeki dönem temel öncelik alanlarından birisi olacağını belirtiyor. Bu çerçevede Hakimler ve Savcılar Kurulu’nun (HSK) “Hakimlik ve Savcılık Meslek Kurulu” olarak ikiye ayrılması; hakimlik ve savcılık teminatının sağlanması ve coğrafi teminatın getirilmesi; HSK’nın disiplin ve ihraç kararlarına karşı yargı yolunun açılması bu alanda AK Parti’nin seçmenlere sunduğu vaatlerin başında geliyor.

Sivil topluma ilişkin olarak AK Parti seçim bildirgesinde, sivil toplum alanının istismardan korunarak, sivil toplum katılımının en üst seviyeye çıkarılacağını vurguluyor. STK’ların kurumsal kapasitelerini artırmalarına yönelik hizmetlerin ileriye taşınması; STK’lara yönelik proje ve hibe destek programlarının yaygınlaştırılması; STK’ların karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmeye yönelik adımların atılması da bu başlık altında sunulan vaatler arasında. Yerel yönetimlerin kendi içerisinde şeffaf, hesap verebilir, katılımcı ve idari ve mali açıdan güçlendirilmesine ilişkin AK Parti’nin seçim bildirgesinde somut bir vaat bulunmuyor. Medya alanına ilişkin olarak AK Parti, basın mensuplarının haber üretme ve mesleki faaliyetlerini yerine getirmelerinin kolaylaştırılması dışında somut bir vaatte bulunmuyor.

Yeniden Refah Partisi

Yeniden Refah Partisi seçim bildirgesinde, denge ve denetleme sistemine ilişkin olarak yasama, yürütme ve yargı organlarının kesin çizgilerle ayrılarak birbirinden bağımsız olmasını sağlayacaklarını taahhüt ediyor.

Denge ve denetleme bileşenleri üzerinden değerlendirildiğinde, Yeniden Refah Partisi’nin yasama erkinin kanun yapma yönünden ve yürütmeyi denetim yönünden etkinliğini artıracak somut vaatlerde bulunmadığı görülüyor. Yürütme erkine ilişkin şeffaflık, liyakat, hesap verebilirlik ilkelerine yönelik, kamuda ehliyet ve liyakate dayalı bir atama/tayin sisteminin getirilmesi ve bunun için mülakat ile kamuya personel alma uygulamasına son verilmesi; adayların sınavlardaki başarısını temel alan bir atama sisteminin tesis edilerek, ehliyet ve liyakat sahibi vatandaşların kamu görevlisi olmalarının sağlanması vadediliyor. Seçim bildirgesinde düzenleyici ve denetleyici kurumlara ilişkin herhangi bir taahhüt bulunmuyor. Yargı bağımsızlığına ilişkin olarak ise Yeniden Refah Partisi, yasama, yürütme ve yargı erklerinin kesin çizgilerle birbirinden ayrılması ve yöneticilerin yargı üzerindeki vesayetine son verilmesinin ötesinde seçmene bir vaatte bulunmuyor.

Yerel yönetimlere ilişkin olarak bir yerel yönetimler yasası çıkarılacağı vaadinde bulunan Yeniden Refah Partisi, coğrafi durumu ve nüfusu dikkate alarak köylerin ve beldelerin yeniden düzenlenmesi; merkezi bütçeden belediyelere yapılan kaynak aktarımlarının, hizmet alanlarıyla uygun şekilde olmak üzere artırılmasını vadediyor. Yerel yönetimlerde katılımıcılığı ve hesap verebilirliği sağlamaya yönelik olarak belediye meclislerinin ve kent konseylerinin yapısının toplumun yapısına ve kültürüne uygun olacak biçimde gözden geçirilmesi, yetkilerinin artırılması; muhtarların da belediye meclislerinde temsil edilmesi; doğrudan vatandaşların katılımını sağlayacak “Halk Meclisleri”nin ve “Mahalle Meclisleri”nin kurulması dikkat çeken vaatler arasında yer alıyor.

Medya alanında Yeniden Refah Partisi, geçen sene yürürlüğe girmiş olan sosyal medya yasasının basın ifade özgürlüğünü koruyacak şekilde güncelleneceği; basın etiği çerçevesinde medyanın daha özgür hale getirileceği ve küçük yayın kuruluşlarının destekleneceği vaatlerinde bulunuyor. Sivil toplum alanına ilişkin olarak ise Yeniden Refah Partisi, STK’ların sürdürülebilir hizmet verebilmeleri için sivil toplum merkezlerinin kurulması; DEB-RIS sistemi üzerinde STK’ların tecrübelerini içişleri Bakanlığı ve diğer STK’larla paylaşabilmelerinin sağlanması; STK’ların gönüllü faaliyetlerinde mali

kaygı duymamaları için gerekli mali düzenlemele-
rin yapılması; STK'ların buldukları illerdeki kamu
kurumları, özel sektör kuruluşları ve üniversiteler-
le işbirliğinin artırılması vaatlerinde bulunurken
“toplumu ahlaken çökertmeye yönelik dernek ve
vakıfların” kapatılacağını ve yurtdışından dernek
ve vakıflara aktarılan mali kaynakların kontrol ve
denetim altına alınacağını da vurguluyor.

Milliyetçi Hareket Partisi

MHP seçim bildirgesinde, yasama yürütme ve yar-
gı erkleri arasında güçlü bir denge ve denetleme
sistemi kurularak “sert” kuvvetler ayrılığının sağla-
nacağını vadediyor. Bu çerçevede yasama üzerin-
deki tahakkümün ortadan kaldırılarak TBMM'nin
denetim fonksiyonuyla yürütme erkini dengele-
yeceği belirtiliyor. Cumhurbaşkanlığının sistemin
işleyişinde hem etkin yasama hem de bağımsız ve
tarafsız yargı tarafından denetlenen ve vatanda-
şa karşı hesap veren bir makam olacağını belir-
ten MHP, yargı erkine ilişkin olarak mahkemelerin
bağımsız, tarafsız, hızlı ve doğru karar vermesini
sağlayacak düzenlemelerin yapılacağı taahhüdün-
de bulunuyor.

Yürütme içerisinde kamu yönetiminde demokra-
tik meşruiyetin güçlendirilmesi, katılımçılık, hesap
verebilirlik, şeffaflık ilkeleri çerçevesinde verimli,
etkin ve hakkaniyetli bir yönetim yapısı vaadinde
bulunan MHP, vatandaşların ve sivil toplum kuru-
luşlarının karar alma süreçlerine daha aktif katıl-
masını sağlayacak düzenlemeler yapılacağını al-
tını çiziyor.

Emek ve Özgürlük İttifakı

Yeşil Sol Parti

Yeşil Sol Parti seçim bildirgesinde, geniş yetkile-
re sahip çoğulcu bir parlamentonun bulunduğu,
kuvvetler ayrılığının işlediği, denge ve denetleme
mekanizmalarının etkili olduğu bir demokratik
sistem vaadinde bulunuyor. Yasama erkine ilişkin
YSP, Meclis'in çoğulcu bir yapıya kavuşturulması
ve sivil toplum örgütlerinin kanun yapma süreçle-
rine katılımlarının zorunlu hale getirilmesi dışında
yasamanın yürütmeyi denetim ve etkin kanun yap-
ma fonksiyonlarının iyileştirilmesine dönük somut

bir vaatte bulunmuyor. Yasamanın bu fonksiyonla-
rının etkin şekilde yerine getirilmesinde etkili olan
siyasi partiler ve seçim sistemine ilişkin olarak Ye-
şil Sol Parti, siyasi partilerin demokratikleştirilme-
sini; seçim barajının kaldırılarak temsilde adaletin
sağlanmasını; kadınların siyasete eşit şekilde katıl-
ımının sağlanmasını; eş başkanlık sisteminin tüm
siyasi partilerde uygulanmasını belirtiyor.

Yeşil Sol Parti'nin parlamenter sisteme geçiş vaadi
ve kuvvetler ayrılığının kurulması dışında yürüt-
menin yapısına ilişkin somut bir vaadi bulunmu-
yor. Bununla beraber özellikle kamu yönetiminde
liyakat ilkesinin belirleyici kılınması ve idarenin
demokratikleştirilmesi Yeşil Sol Parti'nin dikkat
çeken vaatleri arasında yer alıyor.

Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin Yeşil Sol
Parti'nin temel vaatleri büyük ölçüde diğer muhale-
fet partilerinin vaatleriyle örtüşüyor. Bu başlık
altında özellikle HSK'nın yapısında kurumun diğer
erklerden bağımsızlığını sağlamaya yönelik reform-
lar, sunulan vaatler arasında dikkat çekiyor. Hakim-
ler ve Savcılar Kurulları olmak üzere iki ayrı kurum
haline getirilecek olan HSK'da, Adalet Bakanı ya da
yürütmenin herhangi bir üyesinin olmaması; kurul-
ların disipline ve özlük haklarına ilişkin kararlarının
yargı denetimine açılması; Anayasa Mahkemesi'nin
oluşumunda Cumhurbaşkanının yetkisinin sınırlan-
dırılması yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin
somut vaatler arasında yer alıyor.

Yeşil Sol Parti'nin seçim bildirgesinde yerel yö-
netimlere ilişkin detaylı reform vaatleri dikkat
çekiyor. Kuvvetler ayrılığının yerele doğru geniş-
lediği, yerel yönetimlere yetki ve kaynak devrinin
güvence altına alındığı, yerel yönetimler üzerinde
merkezi vesayete son verildiği, yerel katılım me-
kanizmalarının işlediği güçlü bir yerel demokrasi
vaadinde bulunuluyor. Meclisler, kent konseyleri,
platformlar, meslek kuruluşları ve demokratik kitle
örgütlenmeleri ile yönetime ve karar süreçlerine
katılan halkın iradesiyle demokrasiye ve eşit tem-
siliyete dayalı yerel yönetimler vaadi, yerel yöne-
timlere katılım boyutunda dikkat çeken unsurlar
niteliğinde.

Bağımsız, çoğulcu ve özgür medya için Yeşil Sol
Parti, düşünce ve ifade özgürlüğü üzerindeki her
türlü baskıya son verilmesi ve yasalarda basın öz-
gürlüğünü engelleyen tüm düzenlemelerin kaldı-

rılması; gazeteciliğin evrensel ilkeler çerçevesinde yapılması zemininin yaratılması; medyadaki tekelleşmeye son verilerek her türlü muhalif sesin kendisini ifade edecek koşulların yaratılması; RTÜK'ün, demokratik ve özgürlükçü bir anlayışla yeniden yapılandırılması; yazılı, görsel, sosyal ve dijital medyanın tümünde mesleki, etik, eşitlikçi ve özgür habercilik ilkelerinin desteklenmesi için "Basın Etik Yasası"nın çıkarılması; Basın İlan Kurumu'nun bağımsız bir yapıya kavuşturulması vaatlerinde bulunuyor.

Sivil topluma ilişkin Yeşil Sol Parti, sivil toplum kuruluşlarının temel hak ve özgürlüklerle ilgili düzenlemelere karşı Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açma yetkisinin verilmesi; yasama süreçlerine ve yerel yönetimlere sivil toplum katılımının sağlanması; doğaya, kadınlara, çocuklara, engellilere, LGBTİ+lara yönelik suçlar ile ayrımcılık ve ırkçılık suçlarında sivil toplum kuruluşlarının ve derneklerin taraf ehliyetini, dava açma hakkının güvence altına alınması vaatlerinde bulunuyor.

Türkiye İşçi Partisi

TİP'in seçim bildirgesinde, denge ve denetleme sistemi vurgusundan daha çok 'tek adam rejiminin sonlandırılması', 'halkın yönetimi' vurgusu ön plana çıkıyor. Seçim bildirgesinde TİP, söz, yetki ve kararın halka ait olabilmesi için Anayasanın demokratik ve toplumcu bir şekilde düzenlenmesine yönelik girişimlere öncülük edileceği, ulusal ve yerel düzeylerde halkın kendi seçtiği temsilciler yoluyla ve meclisler kanalıyla yönetime katılımının önünü açan düzenlemeleri savunacağı taahhüdünde bulunuyor. Bununla beraber, bağımsız ve tarafsız yargının tesis edilmesi; basın, bilim, internet, kültür ve sanatın üstündeki baskılara son verileceği de sunulan vaatler arasında dikkat çekiyor. TİP'in seçim bildirgesinde yerel yönetimler, sivil toplum, siyasi partiler ve seçimlere ilişkin somut vaatler bulunmuyor.

Memleket Partisi

Memleket Partisi seçim bildirgesinde, denge ve denetleme sistemine ilişkin olarak yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki kuvvetler ayrılığının pekiştirilerek demokrasiye ait kurumları kesintisiz

işletme hedefini ortaya koyuyor. Bununla beraber demokrasi ilkeleri doğrultusunda yerel yönetimlerin ve sivil toplumun güçlendirilerek ve ön plana çıkarılacağına da altı çiziliyor. Yürütmeye ilişkin olarak Memleket Partisi, kamu yöneticilerinin seçiminde ve terfilerinde liyakat ve ehliyet ilkelerinin hayata geçirilerek her türlü ayrımcılığın önleneyeceğini ve kamu yönetiminin denetlenebilir ve hesap verebilir bir yapıya kavuşturulacağını belirtiyor. Seçim bildirgesinde yargının "vesayet altında olduğu" tespitini yapan Memleket Partisi, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin olarak yargıç teminatlarının sağlanması, yargı kurumlarının çoğulculuğu, bağımsızlığı ve tarafsızlığını sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılması ve yargı kurumlarında yürütmenin etkisinin ortadan kaldırılması vaatlerinde bulunuyor. Bununla beraber yargı erki içerisinde kontrol ve denge mekanizmalarının kurulması da yargıya ilişkin sunulan vaatler arasında dikkat çekiyor. Medya alanına ilişkin olarak Memleket Partisi'nin seçim bildirgesinde, medyanın "siyasetin ve sermayenin güç devşirme aracı" olmaktan çıkarılacağı ve tarafsız, sorumlu yayıncılık anlayışına uygun düzenlemelerin ivedilikle yapılacağı belirtiliyor. Partinin seçim bildirgesinde, düzenleyici ve denetleyici kurumlar, siyasi partiler ve seçim sistemi, yasamanın denetim ve kanun yapma işlevlerine yönelik somut vaatler bulunmuyor.

Sonuç

Demokratik denge ve denetleme sisteminin temel bileşenleri ve prensipleri üzerinden yukarıda yapılan analiz, 14 Mayıs 2023 seçimlerine giderken tüm ittifaklar ve siyasi partilerin kuvvetler ayrılığı ve denge ve denetleme sisteminin kuvvetlendirilmesi yönünde çeşitli vaatlerde bulduklarını göstermektedir. Bunun temel nedeni ise özellikle son beş yıl içerisinde denge ve denetleme sisteminin tüm mekanizmalarında gözle görülür bir erozyon yaşanmış olmasıdır.

Yasamanın denetim yönünden ve kanun yapma yönünden etkinliğine ilişkin vaatler karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, Millet İttifakı'nın bu alanda en somut vaatleri sunduğu görülmektedir. Her ne kadar diğer siyasi partiler de yasamayı katılım ve denetim yönünden güçlendireceklerini seçmen-

lere vadetseler de bunun için atacakları adımları somut bir biçimde beyannamelerine dahil etmemişlerdir. İktidar partisinin yasama erkine ilişkin önerileri, mevcut durumda yasama ve yürütme arasındaki kuvvetler ayrılığını neredeyse tamamen ortadan kaldıran yapısal faktörlerin çözümüne ilişkin öneriler değildir. Benzer şekilde yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının yeniden sağlanmasına ilişkin iktidar bloğu içerisindeki siyasi partilerin vaatleri, daha çok yargının etkinliğine odaklanırken denge ve denetleme sisteminin omurgasını oluşturan bağımsız ve tarafsız yargı erkinin kurgulanmasına yönelik yapısal reform önerileri niteliğinde değildir. Benzer bir durum sivil toplum ve medya için de geçerlidir. Özellikle AK Parti'nin ve MHP'nin seçim beyannameleri incelendiğinde, denge ve denetleme sisteminin bu bileşenlerinde mevcut durumun devamlılığından yana olduğu izlenimi kuvvetlenmektedir. Örneğin her iki siyasi partinin seçim beyannamelerinde de medya alanını düzenleyen ve denetleyen kurumların yürütme erkinden bağımsızlıklarını sağlayacak vaatlere rastlanmamaktadır. Hükümet sistemi değiştikten sonra yerel yönetimler alanında uzun bir zamandır reform söylemi olan Cumhuriyet İttifakı'nın seçim bildirgelerinde, reform başlıklarına yeterli düzeyde değinmedikleri ve demokratik yerel yönetimler için yeterli somut vaatlerinin olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde Memleket Partisi de yerel yönetimler konusunda sadece demokratik değerlere atıf yaparak yüzeysel olarak yerel yönetimler konusuna değinmektedir. Millet İttifakı ve Yeşil Sol Parti, seçimlerden sonra detaylı bir yerel yönetim reformu gerçekleştireceklerine dikkat çekerek; katılımcı, şeffaf, hesap verebilir, mali ve idari kaynaklar açısından güçlendirilmiş yerel yönetim vaatlerini seçim bildirgelerinde vurgulamışlardır. Bir diğer yandan büyükşehir belediyelerinin yapısını belirleyen 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun değiştirileceği hiçbir partinin seçim bildirgesinde somut olarak geçmemektedir. Hemen hemen bütün ittifak partileri sivil toplumun özellikle katılım işlevinin güçlendirileceğini belirtirken, sivil toplumun merkezi ve yerel yönetimlere eşit bir aktör olarak yapılarının, mali kaynaklarının, ulusal ve uluslararası statülerinin güçlendirilmesine ilişkin somut öneriler zayıf kalmıştır.

Muhalefet partilerinin seçim beyannameleri, denge ve denetleme bileşenlerine ilişkin farklı dereceler-

de detaylandırılmış ve bu sistemin tesisi yönünde vaatler içermektedir. Bu bağlamda Millet İttifakı'nın hazırladığı OPMM'de, denge ve denetleme sistemini yeniden tesis etme anlamında sistemin tüm bileşenlerinde somut ve detaylandırılmış vaatler yer almaktadır. Ancak muhalefet partilerinin seçim beyannamelerinde, özellikle yasama-yürütme ve yargı arasında kuvvetler ayrılığı ve denge denetleme sistemi açısından oldukça önemli olan siyasi partilere ilişkin reform önerileri detaylı şekilde paylaşılmamıştır. Gerek parlamenter sistem gerekse başkanlık sistemlerinin denge ve denetleme sistemi çerçevesinde işleyebilmesi siyasi partilerin örgütsel yapıları ve parti içi demokratik mekanizmaların varlığıyla yakından ilişkilidir.

SONUÇ YERİNE

Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimi öncesi gündem daha çok ittifak partilerinin oluşumuna, Cumhurbaşkanlığı adaylarının kimler olacağına, il ve bölgelere göre vekil adaylıkları açıklamalarına, seçim sonuçlarını tahmin etmeye çalışan anketlere ve seçimin kendisine odaklanmıştır. Fakat, dış politika, gıda politikaları, iklim değişikliği ve enerji politikaları ve denge denetleme sistemi gibi çalıştığımız dört önemli başlık gündemde yer bulamamış; yaşadığımız deprem felaketi dahi bu gündemi değiştirememiş; tartışmalar daha çok adaylık, seçim ve oranlar etrafında sürmüştür. Parti ve ittifakların yayınladığı seçim vaatlerini çalışma alanlarımız ışığında analiz ettiğimiz bu yazı, seçim sonrası Cumhuriyet'in ikinci yüzyılında nasıl bir Türkiye tahayyül ettiğimizi tartışabilmek ve ileride kurmayı planladığımız platformlar için zemin oluşturması açısından önemli bir referans noktası olacaktır.

Son notlar

- 1 | Girişteki kısa ve öz tartışmanın arka planı için bkz.: Fikret Adaman vd. (2022) Sürdürülebilir ve Dirençli Bir Gıda Sistemi: Türkiye Analizi, İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi; Fikret Adaman ve Gökçe Yeniev (2022), “Sürdürülebilir ve Dirençli Bir Gıda Sistemine Dair Bir Çerçeve”, İTÜ Vakfı Dergisi; Fikret Adaman ve Sena Akkoç (2023), “Giriş”, Gıdanın Politik Ekolojisi (der: F. Adaman ve S. Akkoç) içinde, İstanbul: Metis.

İstanbul Politikalar Merkezi Hakkında

İstanbul Politikalar Merkezi (İPM) demokratikleşmeden iklim değişikliğine, transatlantik ilişkilerden çatışma analizi ve çözümüne kadar, önemli siyasal ve sosyal konularda uzmanlığa sahip, çalışmalarını küresel düzeyde sürdüren bir politika araştırma kuruluşudur. İPM araştırma çalışmalarını altı ana başlık altında yürütmektedir:

- İPM-Sabancı Üniversitesi-Stiftung Mercator Girişimi
- İklim Değişikliği
- Demokratikleşme ve Kurumsal Reform
- SHURA Enerji Dönüşümü Merkezi
- Kentleşme ve Yerel Yönetişim
- Çatışma Çözümü, Arabuluculuk ve Birlikte Yaşam

2001 yılından bu yana İPM, karar alıcılara, kanaat önderlerine ve paydaşlara uzmanlık alanına giren konularda tarafsız analiz ve yenilikçi politika önerilerinde bulunmaktadır.

Teşekkür

Bu analizin hazırlık sürecinde parti ve ittifakların seçim beyannamelerini okuyarak vaatleri dört başlıkta titizlikle listeleyen İPM Stajyerleri Ufuk Çam, Aleyna Demircan, İpek Ergül, Bartu Ersen, Cansu Gürçan, Sinem Taştan, Aybike Şahinoğlu'na ve analizi derleyip son haline getiren İPM çalışanları Gülcihan Çiğdem Okan, Pelin Oğuz ve Cana Tülüş Türk'e teşekkür ederiz. Ayrıca, Boğaziçi Üniversitesi'nden Şule Baycan'a Gıda Politikaları başlığında sunduğu yardımlar için teşekkürler.

Fikret Adaman, 2021/22 Mercator-İPM Kıdemli Araştırmacısı

Hayriye Ataş, Denge ve Denetleme Ağı (DDA) Projesi Genel Koordinatörü

Senem Aydın-Düzgit, İPM Araştırma ve Akademik İlişkiler Koordinatörü, Kıdemli Uzman

Alkım Bağ, SHURA Enerji Dönüşümü Merkezi Direktörü

Fuat Keyman, İPM Direktörü, Sabancı Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Ümit Şahin, İPM İklim Değişikliği Çalışmaları Koordinatörü, Kıdemli Uzman

Hakan Yavuzylmaz, DDA Projesi Araştırma ve Politika Geliştirme Koordinatörü

Bu analizde yapılan yorumlar ve varılan sonuçlar, tamamen yazarlara aittir ve İPM'nin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

2023 Seçimleri Arefesinde Partilerin Vaatlerinin Analizi: Dış Politika, Gıda Politikaları, İklim Değişikliği ve Enerji Politikaları, Denge ve Denetleme

28 s.; 30 cm. -(İstanbul Politikalar Merkezi-Sabancı Üniversitesi-Stiftung Mercator Girişimi)

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj: MYRA

İstanbul Politikalar Merkezi

Bankalar Caddesi Minerva Han No: 2 Kat: 4
34420 Karaköy-İstanbul
T +90 212 292 49 39
ipc@sabanciuniv.edu - ipc.sabanciuniv.edu